Balsai už teisingumą: bendravimas su nusikaltimus patyrusiais žmonėmis su negalia

Praktinių priemonių rinkinys

PRAKTINIŲ PRIEMONIŲ RINKINYS
“Balsai už teisingumą”: bendravimas su nusikaltimus patyrusiais žmonėmis su negalia

01 Įvadas 2

02 Nuo nusikaltimų nukentėjusių žmonių su negalia teisės? 6

03 Kliūtys ir iššūkiai, su kuriais susiduria nukentėjusieji su negalia 9

04 Kliūčių pašalinimas ir prieinamos informacijos bei veiksmingo bendravimo svarba 14

05 Individualus vertinimas teisingumo sistemoje ir jo svarba nukentėjusiesiems su negalia 22

06 Teisės specialistai: funkcijos ir pareigos 25

07 Socialiniai darbuotojai ir daugiafunkcinės komandos: funkcijos ir pareigos 30

08 Pagalbos nukentėjusiesiems tarnybos: funkcijos ir pareigos 35

09 Kiti ištekliai: kur ieškoti paramos ir pagalbos 39

Žodynėlis – ką reiškia sąvokos 44

01 Įvadas

Teisingumo sistema ir jos simboliai baugina. Daugumoje vietų teismai siejami ne su teisingumu, o su galia. Susidūrimas su šia galia kiekvienam turi nugalinantį poveikį. Pradėkime nuo mąstymo pokyčių – dėmesys turėtų būti sutelktas ne į galią, o į teisingumą. Iš tikrųjų kalbama apie pačios teisingumo sistemos humanizavimą ir jos prieinamumą visiems.

Gábor Gombos, buvęs Jungtinių Tautų žmonių su negalia teisių komiteto narys ir projekto „Balsai už teisingumą“ vyresnysis patarėjas

Nukentėjusiesiems su negalia kyla sisteminės, daugialypės diskriminacinės kliūtys siekiant teisingumo. Kokio teisingumo gali tikėtis seksualinį smurtą patyręs asmuo, kurio patikimumu abejojama dėl jo psichosocialinės negalios? Kaip nukentėjęs sutrikusio intelekto asmuo gali pranešti policijai apie nusikaltimą, jei pareigūnai negali su juo tinkamai bendrauti? Kaip teismai žino, kokios sąlygos turi būti sudarytos, kad nukentėję asmenys su negalia galėtų saugiai dalyvauti teismo posėdžiuose ir veiksmingai įsitraukti į teismo procesą?

Šis priemonių rinkinys buvo sukurtas kaip projekto „Balsai už teisingumą” (angl. “Voices for Justice“) dalis, siekiant išspręsti šiuos ir kitus klausimus. Jo tikslas – teikti praktinę informaciją ir gaires, kad nuo nusikaltimų nukentėję žmonės su negalia galėtų pranešti apie nusikalstamą veiką, suprasti, kas vyksta tyrimo metu ir duoti parodymus savo byloje. Pagal nacionalinę ir tarptautinę teisę kiekvienas turi teisę būti išklausytas ir suprastas, dalyvauti ir būti informuotas apie tyrimą ir teisminio nagrinėjimo procesą bei siekti teisingumo. Šiame praktiniame priemonių rinkinyje (angl. *Toolchest*) aptariamos siekiant teisingumo nukentėjusiesiems su negalia kylančios kliūtys ir pristatomos praktinės priemonės bei patarimai, galintys padėti jas įveikti.

Didžioji dalis į priemonių rinkinį įtrauktos informacijos yra svarbi visoms auditorijoms, tačiau dalis jos yra skirta konkretiems specialistams ir kitiems asmenims, padedant jiems suprasti ir vykdyti konkrečius įsipareigojimus nukentėjusiesiems su negalia. Taip pat svarbu plėtoti bendradarbiavimą tarp įvairių profesijų atstovų, įskaitant daugiafunkcines komandas, kad nukentėjusieji su negalia netaptų nematomi ir netaptų nematomi dėl sistemos spragų. Šia prasme už projekto „Balsai už teisingumą“ siekį „humanizuoti teisingumo sistemą“ atsako visi, kurie darbuojasi šioje sistemoje arba susiduria su baudžiamąja justicija.

Praktinių priemonių rinkinyje aptariamos šios temos:

- Nuo nusikaltimų nukentėjusių žmonių su negalia teisės (2 skyrius);
- Kliūtys, su kuriomis susiduria nuo nukentėjusieji su negalia (3 skyrius);
- Kaip teikti prieinamą informaciją ir užtikrinti efektyvų bendravimą (4 skyrius);
- Individualus vertinimas teisingumo sistemoje (5 skyrius);
- Papildomi ištekliai.

Praktinių priemonių rinkinys skirtas:

	žmonėms su negalia, nukentėjusiems arba galintiems nukentėti nuo nusikaltimų. Šis vadovas yra naudingas šaltinis, padedantis suprasti nukentėjusiųjų teises ir įvairių specialistų vaidmenis teisingumo sistemoje;
	teisės specialistams, dirbantiems teisingumo sistemoje, įskaitant teisėsaugą, advokatus, prokurorus, teismo pareigūnus ir teisėjus (6 skyrius);
	socialiniams darbuotojams, slaugos specialistams, rūpintojams ir žmonėms su negalia padedančioms daugiafunkcinėms komandoms, įskaitant socialinius darbuotojus, sveikatos priežiūros darbuotojus, medicinos specialistus, šeimos narius ir draugus (7 skyrius);
	pagalbos nukentėjusiesiems tarnyboms ir kitoms specializuotoms tarnyboms, teikiančioms pagalbą nuo nusikaltimų nukentėjusiems žmonėms, įskaitant neapykantos nusikaltimus, smurtą dėl lyties ir prekybą žmonėmis (8 skyrius).

Prielaidų apie negalią tikrinimas ir jų ginčijimas

Šiame priemonių rinkinyje išsamiai aprašomos nukentėjusiesiems su negalia kylančios kliūtys, ribojančios jų teisę kreiptis į teismą. Svarbu suprasti ir kritiškai apmąstyti, kodėl teisės ekspertai, socialiniai darbuotojai ir kiti baudžiamojo proceso specialistai negali pašalinti šių kliūčių, o kartais net gali būti atsakingi už kai kurių kliūčių sukūrimą.

Esama keletas įprastų ir lengvai daromų ginčytinų prielaidų apie negalią ir jos esmę. Viena iš labiausiai paplitusių – medicininis negalios modelis. Laikantis šio požiūrio į negalią, dėmesys sutelkiamas į asmens sveikatos būklę, kurią diagnozuoja medicinos specialistai ir kuri vėliau gydoma taikant medicinines intervencijas. Medicininiu negalios modeliu vadovaujasi daugelis specialistų, įskaitant teisininkus ir socialinio darbo specialistus. Pagrindinis dėmesys skiriamas „problemos" mažinimui arba šalinimui. Taikant šį metodą, asmuo turi prisitaikyti prie pagalbos, kuri, neretai ignoruojant ir nepaisant žmonių su negalia poreikių ir pagrindinį dėmesį skiriant jų nepajėgumui, yra nustatoma kitų. Viena iš tokio požiūrio pasekmių yra tai,

kad pasikeitus nukentėjusiojo su negalia elgesiui, kurį gali sukelti reakciją į patirtą nusikaltimą, tai priskiriama negaliai arba diagnozei, o vėliau gydoma mediciniškai, o ne sprendžiama teisingumo sistemos priemonėmis. Be to, net prieš pradedant tyrimą dėl galimai įvykdyto nusikaltimo, asmuo su negalia vertinamas kaip nepatikimas liudytojas ar nepatikimas nukentėjusysis. Apskritai, toks požiūris gali sukelti tolesnę žalą ir kančias žmogui (antrinė viktimizacija), kuris jau yra nukentėjęs nuo nusikaltimo.

Taikant žmonių su negalia teisėmis grįstą požiūrį, pagrindinis dėmesys skiriamas asmens teisėms ir poreikiams. Šį požiūrį atspindi JT Žmonių su negalia teisių konvencija:

> *Šios Konvencijos tikslas – skatinti, apsaugoti ir užtikrinti visų žmonių su negalia visapusišką ir lygiateisį naudojimąsi visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis, taip pat skatinti pagarbą šių asmenų prigimtiniam orumui.*

Teisingumo sistemoje tai reiškia, kad svarbiausia suteikti pagalbą įveikiant nukentėjusiesiems su negalia kylančias kliūtis ir užtikrinant, kad būtų gerbiamos ir ginamos jų žmogaus teisės. Praktiškai tai paneigia prielaidas, kad žmonės su negalia negali visapusiškai dalyvauti teisingumo procese. Tai reiškia, kad būtina apsaugoti ir gerbti žmonių su negalia orumą, pavyzdžiui, užtikrinant prieinamas galimybes pateikti skundus ir pranešti apie nusikaltimus, taip pat remiantis žmonių su psichikos negalia parodymais teisme. Be kita ko, taikant šį požiūrį būtina keisti ir specialistų bei teisingumo sistemoje dirbančių asmenų nuostatas.

Ką mes žinome apie nusikaltimus prieš žmones su negalia Europos Sąjungoje (ES)?

Jungtinės Tautos žmones su negalia apibrėžia kaip „žmones, turinčius ilgalaikių fizinių, protinių, intelektualinių ar jutimų sutrikimų, kurie, sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis, gali trukdyti jiems visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenės gyvenime vienodais pagrindais su kitais".[1]

ES Direktyvoje dėl nusikaltimų aukų teisių auka apibrėžiama kaip „fizinis asmuo, kuris tiesiogiai dėl nusikalstamos veikos patyrė žalą, įskaitant fizinę, psichinę ar emocinę žalą arba ekonominius nuostolius".

Žmonės su negalia susiduria su diskriminacija, žmogaus teisių pažeidimais, menkomis perspektyvomis ir tinkamos pagalbos stygiumi. Tai užfiksuota dokumentuose, kuriuos parengė Jungtinių Tautų žmonių su negalia teisių komitetas, Europos Žmogaus Teisių Teismas, Europos Komisija, taip pat žmogaus teisių organizacijos, tokios kaip „Validity“ ir Europos negalios forumas. Problemų kyla ne tik dėl aplinkos, kurioje susiduriama su tokiomis kliūtimis kaip pinigų trūkumas ir nepakankama parama, bet ir dėl visuomenės požiūrio į žmones su

[1] Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja, *Žmonių su negalia teisių konvencija: rezoliucija/ priimta Generalinės Asamblėjos, 2007 m. sausio 24* d.

<https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_61_106.pdf>.

negalia kaip į skirtingus ir nepajėgius. Todėl žmonės su negalia dažnai laikomi pasyviais pagalbos gavėjais, o tai reiškia, kad jie turi mažai galios ir ribotus pasirinkimus gyvenime. Jie susiduria su daugybe kliūčių, trukdančių visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenės gyvenime. Dėl šių aplinkybių žmonės su negalia yra labiau pažeidžiami prievartos ir smurto ir gali dažniau nukentėti nuo nusikaltimų nei negalios neturintys žmonės.

- Apskaičiuota, kad Europoje gyvena 87 milijonai žmonių su tam tikra negalia.[2] Tai – vienas iš keturių suaugusiųjų Europoje.
- Europos Sąjungoje nuo nusikaltimų kasmet nukenčia apie 15% europiečių arba 75 milijonai žmonių.[3]
- Tyrimų duomenimis, moterys su negalia nuo dviejų iki penkių kartų dažniau patiria smurtą.[4]
- Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros duomenimis, nuo fizinio smurto nukenčia 19% žmonių su negalia, palyginti su 9% visų gyventojų.[5]
- Psichosocialinę ir/ar intelekto negalią turintys asmenys patiria specifinį netinkamą elgesį ir prievartą dėl negalios, prieš savo valią yra laikomi įstaigose ir gydomi vaistais be jų sutikimo.[6]

Apskritai yra labai mažai duomenų apie nuo nusikaltimų nukentėjusių žmonių su negalia skaičių ar patirtį. Projekto „Balsai už teisingumą“ septyniose ES šalyse atliktas tyrimas parodė, kad praktiškai žmonės su negalia dažnai lieka nepastebimi teisingumo sistemoje arba negali siekti teisingumo. Tai reiškia ir tai, kad iš esmės nėra politikos, praktikos ir išteklių, kurie tinkamai užtikrintų žmonėms su negalia galimybę kreiptis į teismą. Pagrindinis šio priemonių rinkinio tikslas – pradėti didinti informuotumą, dalytis žiniomis ir įdiegti kai kurias veiksmingas praktikas.

---

[2] Europos Sąjungos Taryba, Generalinis sekretoriatas, „Negalia ES: faktai ir skaičiai“ (*Europos Vadovų Taryba ir Europos Sąjungos Taryba*, 2022 m.) <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/disability-eu-facts-figures/>.

[3] „Nuo nusikaltimų nukentėjusių žmonių teisės ES“ (*Europos Komisija*, 2021 m.) <https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/victims-rights-eu_en>.

[4] Europos negalios forumas, „Nuo nusikaltimų nukentėjusių žmonių su negalia teisių užtikrinimas“ (*Europos negalios forumas*, 2020 m. liepos 7 d.) <https://www.edf-feph.org/newsroom-news-ensuring-rights-victims-disabilities>.

[5] Pagrindinių teisių agentūra, Pagrindinių teisių tyrimas, 2020 m., Smurtas ir priekabiavimas <https://fra.europa.eu/en/data-and-maps/2021/frs>.

[6] Marcello Sacco, 2021. ‘The Unconvicted Detention of Persons with Mental Impairments: The ECHR “Unsound” That Does Not Sound’ p. 153 <http://elea.unisa.it:8080/xmlui/handle/10556/5277>.

02 Nuo nusikaltimų nukentėjusių žmonių su negalia teisės?

Europos Sąjungoje visi nuo nusikaltimų nukentėję asmenys turi įstatymuose numatytas teises, kurios taikomos ir visiems žmonėms su negalia. Šias teises numato trys pagrindiniai teisės aktai:

i) **Europos Sąjungos direktyva dėl nusikaltimų aukų teisių**.[7] Nusikaltimų aukų teisių direktyvoje numatytas į nukentėjusiuosius orientuotas požiūris, siekiant nustatyti valstybių narių įsipareigojimus nuo nusikaltimų nukentėjusiems žmonėms. Siekiama, kad su visais nuo nusikaltimų nukentėjusiais asmenimis būtų elgiamasi pagarbiai, jautriai ir profesionaliai, be jokios diskriminacijos ir atsižvelgiant į konkrečius asmens poreikius. Daugelis teisių yra susijusios su informacijos teikimu, siekiant veiksmingai bendrauti ir teikti pagalbą. Jomis siekiama užtikrinti, kad nukentėjusieji būtų informuoti apie savo bylą, suprastų baudžiamąjį procesą ir galėtų visapusiškai bei veiksmingai dalyvauti tyrime bei teismo procese;

ii) **Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija**[8] kurioje įtvirtintos bendrosios pamatinės Europos Sąjungos vertybės, susijusias su žmogaus orumu, laisve ir lygybe. Diskriminacijos uždraudimas (21 straipsnis) ir teisė į veiksmingą teisinę gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą (47 straipsnis) yra ypač svarbios nukentėjusiesiems ir žmonėms su negalia;

iii) **Jungtinių Tautų žmonių su negalia teisių konvencija** (JT ŽNTK)[9] – tarptautinė žmogaus teisių sutartis, nustatanti lygias teises visiems žmonėms su negalia. Ją ratifikavo visos Europos Sąjungos šalys, todėl ji yra teisiškai privaloma[10]. Trys nuo nusikaltimų nukentėjusiems asmenims itin svarbios teisės:

- Lygybė ir nediskriminavimas (5 straipsnis) – nacionalinės vyriausybės pripažįsta, kad „prieš įstatymą visi asmenys yra lygūs ir lygūs pagal įstatymą, taip pat visi turi teisę į lygiavertę įstatymo apsaugą ir teisę vienodai naudotis

---

[7] 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, nustatanti minimalius nusikaltimų aukų teisių, paramos ir apsaugos standartus ir pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2001/220/TVR <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>.

[8] Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:C2012/326/02&from=EN>.

[9] Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja, *Žmonių su negalia teisių konvencija: rezoliucija/ priimta Generalinės Asamblėjos,* 2007 m. sausio 24 d. <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_61_106.pdf>.

[10] Europos Komisijos tinklalapis „Žmonių su negalia teisės: ES ir JT žmonių su negalia teisių konvencijos ratifikavimas“ <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/sv/MEMO_10_198>.

įstatymo teikiamomis galimybėmis be jokio diskriminavimo“ ir imasi visų atitinkamų veiksmų, kad „užtikrintų tinkamų sąlygų sudarymą”[11];

- Prieinamumas (9 straipsnis) – nacionalinės vyriausybės imasi atitinkamų priemonių, kad užtikrintų žmonėms su negalia „lygiai su kitais asmenimis fizinės aplinkos, transporto, informacijos ir ryšių, įskaitant informacijos ir ryšių technologijų bei sistemų, taip pat kitų visuomenei prieinamų objektų ar teikiamų paslaugų prieinamumą tiek miesto, tiek kaimo vietovėse";
- Lygybė prieš įstatymą (12 straipsnis) – nacionalinės vyriausybės pripažįsta, kad „žmonės su negalia“ visais atvejais turi teisę būti laikomi teisės subjektais ir kad žmonės su negalia turi teisinį veiksnumą lygiai su kitais asmenimis visose gyvenimo srityse”;
- Teisė į teisingumą (13 straipsnis) – nacionalinės vyriausybės užtikrina „veiksmingą žmonių su negalia teisę į teisingumą lygiai su kitais asmenimis, įskaitant procesinių ir pagal amžių tinkamų sąlygų sudarymą, kad žmonėms su negalia būtų užtikrinta galimybė kaip tiesioginiams ir netiesioginiams dalyviams, ir kaip liudytojams, veiksmingai dalyvauti visuose teisiniuose procesiniuose santykiuose, įskaitant ikiteisminį tyrimą ir kitus ikiteisminius ginčų nagrinėjimo etapus.”

Šios nuostatos sudaro platų teisinį pagrindą, pagal kurį turi būti užtikrinamos nuo nusikaltimų nukentėjusių žmonių su negalia teisės, ir kuris toliau remiamas daugelyje kitų teisės aktų, susijusių su diskriminacijos uždraudimu ir vienodų galimybių užtikrinimu.

Nuo nusikaltimų nukentėjusių žmonių teisės ir negalia ES

Pagal Nusikaltimų aukų teisių direktyvą: „valstybės narės turėtų užtikrinti, kad nusikaltimų aukos su negalia vienodomis sąlygomis kaip ir kiti asmenys galėtų visapusiškai pasinaudoti šioje direktyvoje nustatytomis teisėmis, be kita ko, sudarant palankesnes sąlygas patekti į patalpas, kur vykdomas baudžiamasis procesas, ir gauti informaciją.” Šios teisės apima:[12]

- ***Teisę suprasti ir būti suprastam***: su aukomis tiek žodžiu, tiek raštu turi būti bendraujama paprasta ir suprantama kalba. Bendraujant atsižvelgiama į aukos asmenines savybes, įskaitant, pavyzdžiui, poreikius, susijusius su amžiumi, kalba ir negalia;
- ***Teisę gauti informaciją***: aukoms turi būti suteikta informacija apie paramos, kuri aukoms gali būti suteikta, rūšis, prieinama informacija apie skundų teikimo tvarką, kaip ir kokiomis sąlygomis jos gali gauti apsaugą ir teisinę pagalbą. Jos taip pat turėtų

[11] JT žmonių su negalia teisių konvencijoje pateiktas tinkamų sąlygų pritaikymo apibrėžimas: „būtini ir tinkami pakeitimai ir pritaikymas, dėl kurių nepatiriama neproporcinga ar nepagrįsta našta ir kurių reikia konkrečiu atveju siekiant užtikrinti žmonėms su negalia galimybę naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis lygiai su kitais asmenimis ar galimybę įgyvendinti šias teises ir laisves“ žr. *JT žmonių su negalia teisių konvencijos 2 straipsnį „Apibrėžtys* <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/article-2-definitions.html>.

[12] Věra Jourová, ‘The Victims’ Rights Directive - What Does It Bring?’ <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/law/eu_victims_rights_directive_factsheet_february_2017_en.pdf>.

būti informuojamos apie savo bylą, teismo procesą, jei jis vykdomas, galutinį nuosprendį ar bet kokius kitus bylos nagrinėjimo procesinius veiksmus;

- ***Teisę į paramą***: aukos turi teisę gauti nemokamas pagalbos paslaugas, nesvarbu, ar jos praneša apie nusikaltimą oficialioms institucijoms, ar ne. Tai reiškia bendrą ir specializuotą pagalbą aukoms, įskaitant prieglobstį, pagalbą traumų atveju ir konsultavimą;
- ***Teisę dalyvauti baudžiamajame procese***: aukos turi teisę dalyvauti ir būti išklausytos baudžiamajame procese ir atkuriamojo teisingumo procesuose. Jos turėtų būti informuotos apie sprendimus savo byloje, kaip galima tuos sprendimus, su kuriomis jos nesutinka, ir kaip reikalauti kompensacijos;
- ***Teisę į apsaugą***: aukos turėtų būti apsaugotos nuo tolesnės nusikaltėlio arba pačios teisingumo sistemos sukeliamos žalos ar teisių pažeidimų. Tai gali apimti specialių apsaugos priemonių taikymą, ypač teismo proceso metu.

03 Kliūtys ir iššūkiai, su kuriais susiduria nukentėjusieji su negalia

Teisingumo sistema veikia labai formalizuotai ir reglamentuotai. Daugelis procedūrų ir praktikos būna nežinomos, keliančios stresą ir reikalaujančios daug pastangų. Specializuota teisinė kalba ir hierarchija gali kelti baimę ir painiavą tiek policijos nuovadoje, tiek advokato biure ar teismo salėje.

Žmonės su negalia susiduria su kliūtimis ir iššūkiais, dėl kurių jiems gali būti ypač sunku siekti teisingumo lygiai su kitais. Projekto „Balsai už teisingumą“ metu atliktas tyrimas rodo, kad žmonėms su negalia kyla sisteminės, įvairiapusės ir diskriminacinės kliūtys, trukdančias kreiptis į teismus. Žemiau pateiktos kai kurios dažniausiai pasitaikančios kliūtys.

Informacijos ir bendravimo kliūtys

Įvairių valdžios institucijų leidinių, susijusių su baudžiamuoju procesu, analizė rodo, kad prieinamumas yra svarbus dėl kelių priežasčių. Vis dėlto dažniausiai šiuose leidiniuose yra pernelyg daug informacijos, jų kalba pernelyg sudėtinga, šriftas ir kontrastas per mažas, todėl netinka žmonėms su protine negalia.

„Balsai už teisingumą“, „Nuo nusikaltimų nukentėję žmonės su negalia Slovėnijoje“ (2022), 26 p.

Informacija apie žmonių su negalia teises ir teisingumo procesą dažnai pateikiama neaiškiai, painiai, technine kalba arba tokiu formatu, kuriame informacijos neįmanoma suprasti. Keli pavyzdžiai:

- nukentėjusiajam su intelekto negalia pranešimas apie teises pateikiamas sudėtinga teisine kalba, kurią sunku suprasti bet kuriam teisinio išsilavinimo neturinčiam asmeniui. Pranešimas apie teises turėtų būti parengtas paprasta kalba arba lengvai skaitomu formatu;
- aklam arba silpnaregiui asmeniui informacija apie jų bylą pateikiama raštu, todėl jiems reikia, kad kas nors ją perskaitytų. Tai kelia pavojų konfidencialumui ir privatumui. Ši informacija turėtų būti siunčiama elektroniniu paštu, kad būtų galima naudoti ekrano skaitytuvą.

Fizinės ir aplinkos kliūtys

Jis paaiškina, kad teritorija [policijos nuovadoje] sunkiai prieinama žmogui su negalia ir tokiais atvejais apklausa atliekama automobilių stovėjimo aikštelėje.

Pokalbis su tyrimą atliekančiu Bulgarijos policijos pareigūnu, „Balsai už teisingumą“, „Nuo nusikaltimų nukentėję žmonės su negalia Bulgarijoje“ (2022), 29 p.

Pastatai gali būti sunkiai pasiekiami arba fiziškai nepasiekiami žmonėms su negalia. Tai gali būti policijos nuovados, teismo salės ir pagalbos tarnybos. Dėl to sunku gauti paramą, pranešti apie nusikaltimą, dalyvauti vykstant ikiteisminiam tyrimui ar nagrinėjant bylą teisme. Pavyzdžiai:

- nukentėjusysis judantis vežimėlyje gali patekti į teismo pastatą, bet negali naudotis liftu, tualetu ar laukiamuoju;
- asmuo, gyvenantis įstaigoje, neturi galimybės pasinaudoti privačiu telefonu, kad praneštų apie nusikaltimą prieš jį.

Neigiamas požiūris

Gyvename pirmame aukšte ir mus dažnai užgaulioja. Keletą kartų dėl to kreipėmės į policiją. Parašėme skundą policijai, nes norėjome, kad šie užgauliojimai liautųsi. Tačiau raštiško atsakymo nesulaukėme. Jie mus laiko keistuoliais.

„Balsai už teisingumą“, „Nuo nusikaltimų nukentėję žmonės su negalia Slovėnijoje“ (2022), 27 p.

Dėl stereotipų, prielaidų ir išankstinių nusistatymų žmonės su negalia visuose teisingumo proceso etapuose neturi lygių galimybių arba į juos nežiūrima rimtai. Nukentėjusysis ar liudytojas su negalia gali būti laikomas nepatikimu liudytoju, o tai reiškia, kad nusikaltimas net nebus tiriamas. Policijos pareigūnai, teisėjai, teisininkai, prokurorai, teismų pareigūnai ir kiti teisingumo sistemos specialistai yra nepakankamai apmokomi bendrais negalios, žmonių su negalia juridinių teisių ar veiksmingo bendravimo klausimais.

- Slovakijoje dėl eksperto išvados policija net neapklausė nukentėjusiojo, nes buvo nustatyta, kad „liudytojo intelekto deficitas yra toks didelis, kad net neatitinka pagrindinio patikimumo kriterijaus".[13]
- Kita vertus, Bulgarijoje sprendimą dėl liudytojo patikimumo gali priimti policijos pareigūnai: „Mūsų tyrimas atskleidžia, kad kartais nukentėjusieji su negalia neišklausomi net nesulaukus eksperto išvados, vien tyrimą atliekančiam policijos pareigūnui užsiminus, kad asmuo atrodo nepatikimas."[14]

[13] „Balsai už teisingumą“, „Nuo nusikaltimų nukentėję žmonės su negalia Slovakijoje“ (2022), 44 p.

[14] „Balsai už teisingumą“, „Nuo nusikaltimų nukentėję žmonės su negalia Bulgarijoje“ (2022), 31 p.

Teisinės kliūtys

Kalbinti teisėsaugos pareigūnai išsakė gana skirtingas pozicijas dėl nukentėjusiųjų, turinčių psichosocialinę ir/ar intelekto negalią (ypač teismo pripažintų teisiškai neveiksniais) dalyvavimo procese ir galimybės duoti parodymus. Vieni pareigūnai pažymėjo, kad tokie asmenys negali būti oficialiai apklausti, o kiti teigė, kad jie gali būti apklausiami kaip įprasti nuo nusikaltimų nukentėję asmenys (tik jie nebus įspėjami dėl baudžiamosios atsakomybės už melagingus parodymus), tačiau jų parodymų patikimumas keltų abejonių.

„Balsai už teisingumą", „Nuo nusikaltimų nukentėję žmonės su negalia Lietuvoje" (2022), 31 p.

Žmonės su negalia turi teisę į lygybę prieš įstatymą, tačiau dažnai nepripažįstamas jų teisinis veiksnumas. Pagal tarptautinę teisę teisinis veiksnumas garantuojamas visiems žmonėms, įskaitant ir žmones su negalia[15]. Vis dėlto daugelyje nacionalinių įstatymų ši teisė nevisiškai pripažįstama arba įstatymuose šiai nuostatai prieštaraujama, pavyzdžiui: globos ir baudžiamojo proceso įstatymuose neatsižvelgiama į žmonių su negalia gebėjimą duoti parodymus. Praktiškai tai reiškia, kad bendravimas vyksta su globėju, o ne tiesiogiai su nukentėjusiuoju. Be to, tai taip pat gali reikšti, kad į žmonių su negalia parodymus neatsižvelgiama, arba jų parodymai apskritai neišklausomi.

- Bulgarijos teisėjas nurodė, kad nukentėjęs asmuo nebuvo apklaustas ir nebuvo informuotas apie savo teises, informacija buvo suteikta jo globėjui. Iš esmės apie nukentėjusiojo teises kažkas buvo informuotas, bet ne pats nukentėjusysis.[16]

Ekonominės kliūtys

Nukentėjusieji bijo pateikti prašymą skirti advokatą, nes baiminasi, kad teks susimokėti... Advokato skyrimo procedūra kaltinamajam yra paprastesnė, jis skiriamas apygardos prokuroro nuožiūra, o nukentėjusiųjų atveju reikia pildyti daugiau dokumentų.

Interviu su tyrimą atliekančiu policijos pareigūnu „Balsai už teisingumą", „Nuo nusikaltimų nukentėję žmonės su negalia Bulgarijoje" (2022), 25 p.

Teikiant paramą itin svarbu pripažinti ekonomines kliūtis, su kuriomis nukentėjusieji su negalia susiduria teisingumo procese. Tai suteiktų galimybę užtikrinti teisinę pagalbą ir atsižvelgti į kitas išlaidas, pvz., transporto, asmeninio asistento, medicinos ir kt. Be to, teikiant paramą turi būti atsižvelgta į gestų kalbos vertėjų, ekrano skaitytuvų ir kt. išlaidas.

[15] Žr. Jungtinių Tautų žmonių su negalia teisių konvencijos 12 straipsnį.

[16] „Balsai už teisingumą", „Nuo nusikaltimų nukentėję žmonės su negalia Bulgarijoje" (2022), 32 p.

Santykiai su prižiūrinčiais asmenimis (rūpintojais) ir/arba globėjais

Nukentėjusiems asmenims su negalia gali būti sunku pranešti apie nusikaltimą, kai kaltininkas yra globėjas arba jų rūpintojas arba kai globėjas ar rūpintojas yra suinteresuotas apsaugoti nusikaltėlį. Kai kuriems žmonėms su negalia priklausomybė nuo globėjo ar rūpintojo, norint pasinaudoti telefonu arba laisvai judėti, gali užkirsti kelią arba apriboti jų galimybes pranešti apie nusikaltimą. Be to, jie gali net nežinoti, kad jų patiriama prievarta yra nusikaltimas, arba jie gali būti nesusipažinę su savo teisėmis pagal Nusikaltimų aukų teisių direktyvą.

- Bulgarijoje žiniasklaidoje buvo paskelbti vaizdo įrašai, kuriuose užfiksuotas smurtas prieš asmenis su negalia, gyvenančius grupinio gyvenimo namuose. Dalį nukentėjusiųjų globojo įstaigos direktorius – tas pats asmuo, kuris buvo apkaltintas ir pripažintas kaltu dėl diskriminacijos.[17]

Gyvenimas globos įstaigose[18]

Globos įstaigose gyvenantys žmonės su negalia susiduria su dviem skirtingomis, bet ypač didelėmis kliūtimis, trukdančiomis jiems kreiptis į teismą. Pirma, institucinėje globoje esantys asmenys su negalia paprastai turi ribotą prieigą prie išorinio pasaulio. Jie yra nepakankamai informuoti apie savo teises ir neturi galimybių pranešti apie nusikaltimą ar pateikti skundą. Net jeigu jiems pavyksta, jais dažnai netikima arba valdžios institucijos mieliau palieka klausimą spręsti globos įstaigai.

> *Be kita ko, reikia atsižvelgti į žmonių su negalia padėtį globos įstaigose. Jiems fiziškai neleidžiama patekti į išorinį pasaulį, ir jie yra tiesiogiai prižiūrimi įstaigos darbuotojų.*

„Balsai už teisingumą“, „Teisingumo sistemos humanizavimas“ (2022), 70 p.

Antroji kliūtis yra ta, kad kai kurios smurto ir prievartos formos institucinėje globoje (nesvarbu, ar tai būtų didelės įstaigos, globos namai, ar maži grupinio gyvenimo namai) nacionaliniuose įstatymuose nėra pripažįstamos nusikalstama veika, net jei tokie veiksmai prilygsta kankinimui, nežmoniškam bei žeminančiam elgesiui, pažeidžiant Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnį.

[17] „Balsai už teisingumą“, „Nuo nusikaltimų nukentėję žmonės su negalia Bulgarijoje” (2022), 36 p.

[18] Globos įstaiga yra „bet kokia aplinka, kurioje esantys žmonės su negalia negali pasirinkti savo gyvenimo sąlygų ir savarankiškai tvarkyti savo kasdienio gyvenimo, nepaisant įstaigos dydžio ar teikiamų paslaugų pobūdžio“. Įstaiga – psichiatrijos įstaigos, reabilitacijos centrai, pusiaukelės namai, grupiniai namai, savarankiško gyvenimo namai arba uždari gyvenamieji namai, laikino gyvenimo namai, slaugos namai ir kitos grupinio gyvenimo vietos, įskaitant mažas įstaigas“. Apibrėžimas pateiktas Jungtinių Tautų deinstitucionalizacijos gairių projekte, Žmonių su negalia teisių komitetas, 2022 m. rugsėjo mėn.

[Konstitucinis Teismas] net nebandė išklausyti ponios X patirties ir išsiaiškinti jos paguldymo į lovą-narvą aplinkybių; jie rėmėsi tik ligoninės ataskaita ir nacionaliniais teisės aktais. Poniai X tai reiškė ne tik teisingumo neprieinamumą, bet ir bet kokios paramos, kuri turėtų būti prieinama nuo nusikaltimų nukentėjusiems asmenims, neprieinamumą, nors jos patirta žala negali būti mažesnė už žalą nukentėjus nuo įprastesnės nusikalstamos veikos.

„Balsai už teisingumą“, „Nuo nusikaltimų nukentėję žmonės su negalia Slovakijoje” (2022), 33 p.

Svarbu, kad visos valdžios institucijos pripažintų, kad nuo nusikaltimų nukentėję institucinėje globoje gyvenantys žmonės su negalia turi visas tokias pačias teises pagal Nusikaltimų aukų teisių direktyvą ir Žmonių su negalia teisių konvenciją.

Antrinė viktimizacija

Kartą ekspertas paprašė manęs pateikti psichologinę išvadą. Aš atėjau ir pamačiau nukentėjusiosios akis, kurių niekada nepamiršiu. Jos akyse buvo visiškas siaubas. Mačiau, kad jai reikia pagalbos. Tuo metu nedrįsau prašyti eksperto, kad man leistų pasilikti, bet mačiau, kad nukentėjusioji buvo labai išsigandusi. Visos šios problemos nepaliaujamai kartojasi. Aš ją supratau.

Moterų prieglaudos socialinė darbuotoja, „Balsai už teisingumą”, Nuo nusikaltimų nukentėję žmonės su negalia Slovakijoje” (2022), 31 p.

Pati teisingumo sistema gali pakartotinai traumuoti nukentėjusį asmenį su negalia arba sukelti tolesnę žalą. Nukentėjusieji su negalia gali būti ypač pažeidžiami dėl antrinės viktimizacijos, kai susiduria su kankinančiomis, žeminančiomis ir diskriminuojančiomis dalyvavimo kliūtimis. Taip nutinka ir tada, kai teisingumo procesai ir procedūros nėra koreguojami ar keičiami taip, kad nukentėjusiems asmenims būtų sudarytos tinkamos sąlygos. Tuo pačiu metu antrinės viktimizacijos rizika niekada neturėtų būti naudojama kaip argumentas, kodėl nukentėjusysis su negalia neturėtų kreiptis į teismą. Teisingumo sistemoje dirbantys profesionalai privalo pašalinti ir sumažinti kliūtis, įskaitant antrinės viktimizacijos riziką.

- Vyras, turintis intelekto negalią, gyveno savarankiškai, gaudamas paramą iš socialinių tarnybų. Jis tapo sukčiavimo auka. Policija tyrimo nepradėjo, nes vyras negalėjo atpažinti nusikaltėlio ir savo noru įsileido sukčių į savo butą. Vėliau šeima civiline tvarka kreipėsi į teismą dėl šio asmens pripažinimo teisiškai neveiksniu, jo laisvės ir galimybės gauti socialinę paramą apribojimo.[19]

[19] „Balsai už teisingumą“, „Nuo nusikaltimų nukentėję žmonės su negalia Slovakijoje” (2022), 60 p.

04 Kliūčių pašalinimas ir prieinamos informacijos bei veiksmingo bendravimo svarba

Siekiant pašalinti arba sumažinti pirmiau nurodytas kliūtis, teisingumo sistemoje būtini tam tikri pakeitimai, sudaromos tinkamos sąlygos ir teikiama parama. Tai apima asmeninę pagalbą nukentėjusiajam su negalia, taip pat praktikos ir procedūrų pokyčius nuovadoje ir teismo salėje – tai vadinama tinkamų procesinių sąlygų sudarymu. Tuo siekiama sudaryti sąlygas nukentėjusiems asmenims dalyvauti, užtikrinant prieinamą, saugų ir nediskriminuojantį teisingumo procesą.

Jungtinių Tautų tarptautiniai principai ir gairės dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą nustato dešimt principų, kaip įtraukti žmones su negalia į teisingumo sistemą. Juose taip pat pateikiami praktiniai metodai, kaip geriausiai pasiekti šį tikslą. Nors šie principai pirmiausia skirti nacionalinėms valdžios institucijoms, daug kas aktualu ir teisininkams, socialiniams darbuotojams, paslaugų teikėjams ir pagalbos nukentėjusiesiems tarnyboms.[20] Toliau pateiktos gairės yra pagrįstos JT principais, visų pirma tomis priemonėmis ir praktika, kurios gali padėti sumažinti žmonėms su negalia kylančias kliūtis ir kuriose akcentuojamas prieinamos informacijos teikimas ir veiksmingas bendravimas.

JT teisės kreiptis į teismą principai yra puikus šaltinis nukentėjusiesiems su negalia ir su jais dirbantiems arba bendraujantiems asmens:

- ***Tarptautiniai principai ir gairės dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą***

  https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2020/10/Access-to-Justice-EN.pdf

- ***Lengvai skaitoma tarptautinių principų ir gairių dėl žmonių su negalia teisės kreiptis į teismą versija: žmonių su negalia teisės. Teisingumo žmonėms su negalia užtikrinimas***

  https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-easy-en.pdf

[20] 2020 m. rugpjūčio mėn. Jungtinės Tautos paskelbė „Tarptautinius principus ir gaires dėl asmenų su negalia teisės kreiptis į teismą“. Šie principai pristato praktinę ir išsamią sistemą, pagal kurią baudžiamosios justicijos sistemose atsižvelgiama į žmonių su negalia teises ir poreikius. Principais ir gairėmis valstybėms ir kitiems subjektams siekiama padėti kurti, plėtoti, keisti ir įgyvendinti teisingumo sistemas, kurios visiems žmonėms su negalia suteikia vienodas galimybes kreiptis į teismą, nepaisant jų vaidmens procese... (6 p.).

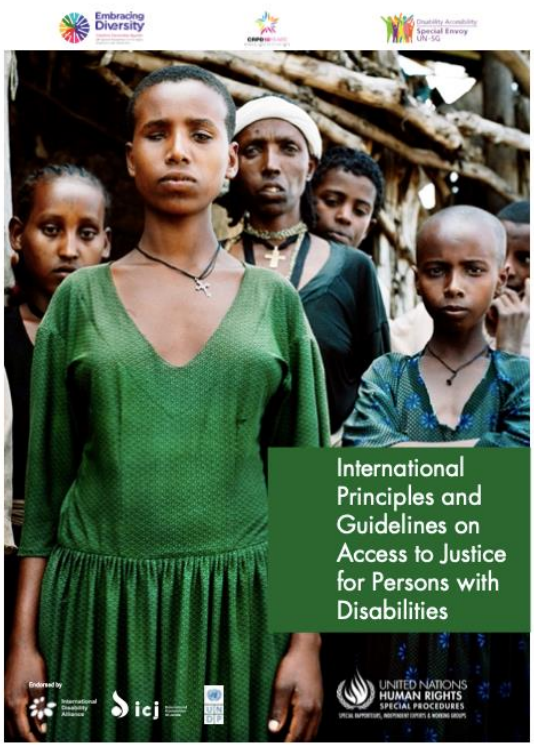

Tarptautiniai principai ir gairės dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą

1 principas
Visi žmonės su negalia turi teisinį veiksnumą, todėl nei vienam iš jų dėl negalios negali būti apribota teisė į teisingumą.

2 principas
Priemonės ir paslaugos turi būti visuotinai prieinamos, kad būtų užtikrinta vienoda teisė į teisingumą, nediskriminuojant žmonių su negalia.

3 principas
Žmonės su negalia, įskaitant vaikus su negalia, turi teisę į tinkamas procesines sąlygas.

4 principas
Žmonės su negalia turi teisę laiku ir prieinamu būdu susipažinti su teisiniais pranešimais ir informacija taip pat kaip ir kiti asmenys.

5 principas
Žmonės su negalia taip pat kaip kiti asmenys turi teisę į visas materialines ir procesines garantijas, kurios yra pripažįstamos tarptautinėje teisėje, o valstybės privalo sudaryti reikiamas sąlygas, skirtas užtikrinti tinkamą procesą.

6 principas
Žmonės su negalia turi teisę į nemokamą arba įperkamą teisinę pagalbą.

7 principas
Žmonės su negalia taip pat kaip kiti asmenys turi teisę dalyvauti vykdant teisingumą.

8 principas
Žmonės su negalia turi teisę teikti skundus ir pradėti teisines procedūras dėl žmogaus teisių pažeidimų ir nusikaltimų, kad jų skundai būtų ištirti ir būtų panaudotos veiksmingos teisių gynimo priemonės.

9 principas
Veiksmingi ir patikimi stebėsenos mechanizmai atlieka labai svarbų vaidmenį, palaikant žmonių su negalia teisę į teisingumą.

10 principas
Visiems asmenims, dirbantiems teisingumo sistemoje, turi būti pravestos informuotumo didinimo ir mokymo programos, kuriose aptariami žmonių su negalia teisių klausimai, o konkrečiau jų teisė į teisingumą.

Su visais nuo nusikaltimų nukentėjusiais asmenimis su negalia turi būti elgiamasi pagarbiai, profesionaliai, jautriai ir jų nediskriminuojant. Šis reikalavimas taikomas visiems, kurie bendrauja su nukentėjusiaisiais, pavyzdžiui, teisminėms institucijoms, teisėsaugos institucijoms, advokatams, teismo tarnautojams, pagalbos nukentėjusiesiems tarnyboms, praktikams ir žalos atlyginimo institucijoms.

Žmonėms su negalia kyla daug įvairių kliūčių, įskaitant fizinį pastatų ir transporto neprieinamumą, informacijos neprieinamumą ir bendravimo sunkumus. Be to, esama daug įvairių sutrikimų, būdingų žmonėms su negalia, pavyzdžiui, regos ar klausos sutrikimai, judėjimo sunkumai ar intelekto negalia. Mažinant kliūtis ir padedant bendrauti bei užtikrinant prieinamą informaciją galima pasinaudoti konkrečiomis priemonėmis ir metodais, kurie apžvelgiami toliau. Kai kurios priemonės bus daugiau ar mažiau naudingos, priklausomai nuo sutrikimo pobūdžio ir kliūčių, teisingumo proceso etapo ir konkrečių susijusių asmenų.

Prieinama informacija

Prieinama informacija – tai informacija, kurią gali suprasti asmuo ar grupė, kuriai ji skirta, ir kuri yra svarbi tuo momentu. Būtina užtikrinti, kad kalba nebūtų specializuota ar techninė, kad ją suprastų žinių apie teisę ar teisingumo sistemą neturintis asmuo. Tai reiškia, kad reikės užduoti ir atsakyti į klausimus apie informaciją, siekiant įsitikinti, jog konkretus asmuo ją tinkamai suprato. Beje, tai reiškia, kad laikui bėgant reikės grįžti prie informacijos ir ją dozuoti, kad reikiama informacija būtų teikiama tinkamu laiku ir kad informacijos kiekis nebūtų per didelis ar netrikdytų. Kai nukentėjusiesiems būtina imtis veiksmų arba priimti sprendimą, jie turi gauti reikalingą informaciją. Be to, asmenys gali pasirinkti, kokiu būdu jie norėtų gauti informaciją: elektroniniu, popieriniu, garso, garso ir vaizdo ar padedant pagalbininkui.

Informacijos prieinamumą padeda užtikrinti tam tikri pripažinti būdai:

	Gestų kalba;
	Vaizdo ir garso vadovai;
	Augmentinė ir alternatyvioji (pagalbinė ir papildoma) komunikacija (ACC);
	Konsultacijos ir nukreipimo paslaugos telefono linija;
	Prieinamos interneto svetainės;
	Klausos aparatas, radijo ar infraraudonųjų spindulių sistemos;
	Stiprintuvai ir dokumentų turinio didintuvai;
	Uždarieji titrai;
	Brailio raštas;
	Lengvai skaitoma ir paprasta kalba;
	Palengvintas bendravimas.

Nepakanka pateikti informaciją prieinamu būdu. Pagal Nusikaltimų aukų teisių direktyvą nukentėjusieji turi teisę gauti suprantamą informaciją. Tai reiškia, kad atitinkami specialistai ir institucijos yra atsakingos už tai, kad nukentėjusieji su negalia suprastų informaciją, jos svarbą ir pasekmes. Žmonėms su negalia gali nesinorėti to pripažinti, jei ko nors nesupranta arba yra sutrikę dėl pateiktos informacijos. Todėl labai svarbu sukurti pasitikėjimu grindžiamus profesinius santykius ir užmegzti dialogą su nukentėjusiuoju. Taip siekiama užtikrinti, kad nukentėjusieji ir specialistai galėtų užduoti klausimus ir patikrinti, ar informacija buvo tinkamai suprasta.

Valdžios institucijos turėtų prieinamu formatu pateikti šią informaciją:

- Pranešimą apie teises;

- Informaciją apie teisinę pagalbą ir kaip ją gauti;
- Informaciją apie pagalbos nukentėjusiesiems tarnybas ir specialistų pagalbos paslaugas;
- Informaciją apie kompensaciją ir kaip kreiptis dėl kompensacijos arba ją gauti;
- Teisinius pranešimus, įskaitant kvietimus, teismo šaukimus, raštus, įsakymus ir nutartis;
- Informaciją apie tai, kaip vyksta teisminės procedūros, nukentėjusiojo vaidmenį tame procese, ko tikėtis ir kam pasiruošti.

Veiksmingas bendravimas

Veiksmingas bendravimas reiškia daugiau nei prieinamos informacijos teikimą, jis reiškia dialogą ir užtikrinimą, kad nukentėjusieji su negalia galėtų išsakyti savo interesus, užduoti klausimus ir pasakoti savo istorijas. Turi būti siekiama suteikti priemones, kurios padėtų žmonėms visapusiškai dalyvauti teisingumo procese, įskaitant galimybę pateikti skundą, suprasti ir ginčyti sprendimą traukti arba netraukti baudžiamojon atsakomybėn, taip pat galimybę tą sprendimą apskųsti, jei to pageidaujama, teikti prašymą tinkamai teisinei konsultacijai gauti, ją gauti ir duoti parodymus.

Bendravimas su nukentėjusiaisiais turi būti pagarbus, dėmesingas ir jautrus, atsižvelgiant į asmenines asmens aplinkybes. Reikėtų padėti nusikaltimus patyrusiems asmenims sąžiningai ir visapusiškai pranešti apie tai, ką jie patyrė. Jiems gali tekti bendrauti per vertėjus, gestų kalbą, rašytines formas arba per bendravimo tarpininką ar pagalbininką, ir užtikrinti, kad šios paslaugos būtų suteiktos. Kai kuriems žmonėms naudinga, jei juos lydi juos pažįstantis asmuo, kuris su jais yra praleidęs daug laiko ir užmezgęs pasitikėjimu grįstą ryšį. Kitiems gali būti lengviau bendrauti su nepažįstamuoju arba anonimiškiau.

JT principai ir gairės nustato daugybę bendravimo priemonių ir metodų. Teismai kai kuriuos iš jų gali užtikrinti įprasta tvarka. Be to, teismų darbuotojai ir teisės specialistai turėtų bendradarbiauti su specialistais ir patenkinti veiksmingam bendravimui būtinus nukentėjusiojo poreikius. Pagalba bendraujant teikiama.

Užtikrinant, kad visuose teisingumo sistemos procesuose būtų teikiama techninė ir kitokia parama, reikalinga šalims, liudytojams, ieškovams ir atsakovams naudotis bet kokia komunikacijos forma, kurios reikia visapusiškam dalyvavimui, įskaitant:	
	Pagalbines klausymo sistemas ir prietaisus;
	Atviruosius, uždaruosius ir realiuoju laiku rodomus titrus, dekoderius ir prietaisus;
	Balsu, tekstu ir vaizdu paremtus telekomunikacijų produktus;

	Vaizdo įrašo teksto monitorius;
	Kompiuterinį transkribavimą realiuoju laiku;
	Ekrano skaitymo ir didinimo programinę įrangą bei optinius skaitytuvus;
	Vaizdo aprašymo ir antrinius girdimuosius programavimo prietaisus, atpažįstančius televizijos programų garso sklaidos kanalus;
Padedant bendrauti pasitelkiant ne tik tarpininkus ar pagalbininkus, bet ir trečiąsias šalis, įskaitant:	
	Protokoluotojus;
	Kvalifikuotus vertėjus gestų kalba ir žodžiu;
	Informacijos perdavimo paslaugas (angl. *relay services*);
	Lietimu pagrįstos gestų kalbos vertėjus (angl. *tactile interpreters)*;
Užtikrinant, kad visi vertėjai galėtų veiksmingai, tiksliai ir nešališkai versti žodžiu, atidžiai įsiklausant (t. y. suprantant, ką sako žmonės su negalia) ir išraiškingai (t. y. turint įgūdžius, kurių reikia atgal perduoti informaciją tokiems asmenims), naudodami bet kokį reikiamą specializuotą (pvz., teisės arba medicinos) terminų žodyną ir laikydamiesi profesinių ir etinių standartų.	

Procesinių sąlygų sudarymas

„Procesinių sąlygų sudarymas“ yra techninis teisingumo sistemos terminas, reiškiantis:

> *visus būtinus atitinkamus pakeitimus ir pritaikymus, susijusius su teise į teisingumą, kurių reikia konkrečiu atveju, siekiant užtikrinti žmonių su negalia dalyvavimą vienodomis sąlygomis su kitais asmenimis.*

Jungtinių Tautų tarptautiniai principai ir gairės dėl žmonių su negalia teisės kreiptis į teismą, 9p.

Sudarant procesines sąlygas, pašalinamos arba sumažinamos žmonėms su negalia kylančios kliūtys ir sudaromos galimybės naudotis teise dalyvauti teisingumo sistemoje. Be to, sudarant tinkamas procesines sąlygas, asmeniui teikiama individualizuota pagalba, ypač siekiant užtikrinti veiksmingą bendravimą (žr. aukščiau). Privaloma sudaryti visas dalyvavimui būtinas

procesines sąlygas, pavyzdžiui: pakoreguoti teismo posėdžio tvarką, teisminio bylos nagrinėjimo procesą, įrodymų ir parodymų tyrimą, įvertinti alternatyvių parodymų davimo būdų galimybę ir kt.

Taip, posėdžiuose kartais būna sunkiau, nes su nukentėjusiaisiais su negalia yra sunkiau sklandžiau bendrauti, tačiau nepasakyčiau, kad bylą nagrinėjantys pareigūnai ar prokurorai nėra supratingi nukentėjusiųjų nuo prekybos žmonėmis su negalia atžvilgiu. Priešingai, per posėdžius, kuriuose dalyvavau, net pastebėjau, kad jie susitvarko, stengiasi būti kantresni ir labiau pasikliauti mūsų, psichologų ar nukentėjusiajam padedančių asmenų pagalba stengdamiesi suprasti tam tikrus aspektus, t. y., jie daro pertraukas per apklausą, užduoda mums klausimus arba kreipiasi į mus pagalbos kalbantis su nukentėjusiuoju, stengiantis pasitikslinti tam tikrus aspektus. Iš tiesų šie posėdžiai yra šiek tiek sunkesni, bet nepasakyčiau, kad tai [neiššifruojama] diskriminacija nukentėjusio asmens atžvilgiu.

„Balsai už teisingumą", „Nuo nusikaltimų nukentėję žmonės su negalia Rumunijoje" (2022), 28 p.

Procesinių sąlygų ir tinkamų sąlygų sudarymas nėra vienas ir tas pats. Tinkamų sąlygų sudarymas – tai visi būtini atitinkami pakeitimai bei pritaikymai, siekiant užtikrinti žmonėms su negalia galimybę, kaip ir kitiems asmenims, naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis ir įgyvendinti savo teisę visapusiškai ir lygiaverčiai dalyvauti visuomenės gyvenime, pavyzdžiui, lankyti mokyklą, dirbti ar gyventi savarankiškai. Tinkamas sąlygas būtina sudaryti, kai organizacija arba įstaiga nepatiria neproporcingos ar nepagrįstos naštos. Teisingumo sistemos atveju, skirtingai nuo tinkamų sąlygų sudarymo, procesinių sąlygų sudarymo neapriboja „neproporcingos ar nepagrįstos naštos" sąvoka.

Tinkamos procesinės sąlygos veiksmingiausiai ir efektyviausiai sudaromos atliekant individualų vertinimą, kuris vyksta bendraujant su nukentėjusiuoju su negalia. Tikėtina, kad atliekant tokį vertinimą bus taikomas kompleksinis požiūris sutelkiant reikiamas teisines, pagalbos nukentėjusiems su negalia, negalios, bendravimo, socialinio darbo ir kitose srityse sukauptas žinias ir patirtį.[21] Toliau pateikti pavyzdžiai paimti iš JT principų ir gairių dėl teisės kreiptis į teismą, 16 p.:

	Prisitaikymas prie teismo proceso tempo;
	Apklausos metodo pakeitimai esant atitinkamoms aplinkybėms, pavyzdžiui, leidžiant užduoti atsakymą menančius klausimus[22], vengiant sudėtinių klausimų, ieškant alternatyvų sudėtingiems hipotetiniams klausimams, duodant daugiau laiko atsakyti į klausimus, leidžiant daryti pertraukas, kai jų reikia, ir kalbant paprasta kalba;

[21] Praktiškai toks vertinimas priklauso nuo konkretaus nukentėjusiojo vaidmens procese ir nuo valstybės. Visų pirma nukentėjusiojo teisės gali skirtis priklausomai nuo to, ar jis yra liudytojas, ar proceso šalis.

[22] Tai yra tokie klausimai, kurie padeda formuluoti norimą gauti atsakymą, pavyzdžiui, „Tai tiesa, kad tu negali prisiminti, kaip atrodė užpuolikas?", užuot tiesiogiai klausus, kaip atrodė užpuolikas.

	Jei reikia, yra praktiška ir įmanoma, ikiteisminių įrodymų ir parodymų vaizdo įrašų naudojimas, nepažeidžiant tokių pagrindinių teisių, kaip teisė surengti akistatą ir kryžmiškai apklausti;
	Leidimas žmonėms su negalia visų proceso etapų metu, jiems to pageidaujant, būti lydimiems šeimos narių, draugų ar kitų asmenų, kurie juos emociškai ir morališkai palaiko, tačiau jais nepakeičiant tarpininko ar pagalbininko vaidmens.

Pagalba priimant sprendimus

Pagalba priimant sprendimus – tai asmeniniams poreikiams pritaikyta parama priimant savarankiškus sprendimus. Pagalbą gali suteikti ekspertas, specialistas, šeimos narys ar draugas. Ši pagalba apima bendravimą su asmeniu su negalia suteikiant informaciją, išklausant ir padedant suprasti savo pasirinkimą, kad jis galėtų išreikšti savo valią ir pageidavimus bei priimti sprendimus. Ji skiriasi nuo „sprendimų priėmimo už kitus asmenis“, kai, pavyzdžiui, ekspertas, medicinos specialistas, globėjas ar advokatas priima sprendimą asmens vardu. Net jei eksperto ar globėjo priimti sprendimai grindžiami tikėjimu, kad tai daroma paisant geriausių suinteresuotųjų asmenų interesų, šiuo atveju nepaisoma asmens su negalia teisės priimti savo sprendimus.

Vykstant teismo procesui žmonės su negalia turi būti informuoti ir su jais tiesiogiai bendraujama. Taip siekiama užtikrinti, kad jie galėtų priimti pagrįstus sprendimus savo byloje. Nukentėjusieji dažnai nebūna susipažinę su teismo procesu, todėl jie turi suprasti, ko tikėtis kiekviename proceso etape, kokius sprendimus ir kaip galima priimti, taip pat užduoti klausimus ir gauti atsakymus. Informacija turi būti pateikta įvairiais klausimais: kaip suprasti sprendimą pradėti tyrimą ir traukti baudžiamojon atsakomybėn jų byloje, kaip ginčyti šį sprendimą, jei to norima; kaip duoti parodymus teismo proceso metu ir išsiaiškinti, ar jie pageidauja būti teismo salėje; kaip naudoti vaizdo ryšio priemones arba pateikti iš anksto įrašytą pareiškimą; kaip jie norėtų bendrauti: verčiant į gestų kalbą, raštu, bendraujant per pagalbininką ar tarpininką; kaip pateikti skundą ar prašyti priteisti kompensaciją, kaip vyksta toks procesas.

Pagalba priimant sprendimus – tai procesas, kurio metu atsižvelgiama į žmonių su negalia teisinį veiksnumą, kuriuo kitu atveju galėtų būti suabejota arba jis būtų atimtas. Net jei žmogus su negalia turi globėją, jis išsaugo teisinį veiksnumą. Praktiškai tai reiškia, kad globėjas negali priimti sprendimų asmens vardu, nors jis gali padėti bendrauti. Pagalba priimant sprendimus gali turėti įtakos užtikrinant, kad asmuo su negalia galėtų visapusiškai pasinaudoti savo teise kreiptis į teismą.

Tarpininkai

Tarpininkai yra asmenys, kurie pagal poreikį dirba su teisingumo sistemos darbuotojais ir asmenimis su negalia, kad užtikrintų efektyvų bendravimą teismo procese. Jie taip pat gali būti vadinami registruotaisiais arba teisingumo tarpininkais ar pagalbininkais. Dažniausiai tai būna profesionalai, pavyzdžiui, psichologai ar socialiniai darbuotojai, turintys ypatingą bendravimo patirtį, pavyzdžiui, logopedai ir kalbos terapeutai, klinikiniai psichologai arba

asmenys, dirbantys specialiųjų ugdymosi poreikių ar psichikos sveikatos srityje. Jų vaidmuo – padėti bendrauti ir jie privalo vykdyti savo pareigą teismui. Tarpininkai yra susipažinę su teismo procesais bei procedūromis ir atlieka esminį vaidmenį rekomenduodami tinkamas procesines priemones, kurios padėtų veiksmingai bendrauti.

Tarpininkai padeda žmonėms su negalia suprasti ir priimti pagrįstus sprendimus ir jų vaidmuo padedant priimant sprendimus yra itin svarbus. Jie užtikrina, kad teisingumo vykdymo procesas būtų paaiškintas ir kad apie jį būtų kalbama taip, kad nukentėjusysis suprastų, o nukentėjusieji ir teisės specialistai galėtų veiksmingai bendrauti. Tam gali prireikti reguliarių pertraukų, nedviprasmiškų klausimų, vengti tam tikri žodžių, užtikrinti ilgas pertraukas tarp klausimo ir atsakymo, suvokti nukentėjusiojo daromas emocines užuominas ir išvengti pernelyg didelio streso. Tarpininkai yra neutralūs ir negali veikti kaip žmogaus su negalia advokatai ar pagalbą teikiantys asmenys.

Vertimas gestų kalba

Gestų kalbos vertimas gali būti esminė paslauga kurtiesiems ar klausos negalią turintiems žmonėms. Kai kuriais atvejais bendravimas gali vykti raštu, tačiau jei tai neveiksminga, reikalinga gestų kalba. Atsižvelgiant į tai, kad esama įvairių gestų kalbų, su nukentėjusiuoju reikia pasitarti, kokia gestų kalba reikalinga. Gestų kalbos vertėjai turėtų būti registruoti arba profesionaliai apmokyti ir suprasti teismo procesus. Nukentėjusysis neturėtų patirti jokių su vertimu susijusių išlaidų.

Augmentinė ir alternatyvioji (pagalbinė ir papildoma) komunikacija (AAC)

Augmentatinė ir alternatyvioji komunikacija (AAC) yra bendravimo būdai, kai nereikia kalbėti. Šias bendravimo formas kuria, išbando ir patvirtina ekspertai ir jomis besinaudojantys žmonės. Tai gali būti gestai, piešimas, rodymas į vaizdus ar žodžius, taip pat pažangesnio technologinio lygio pasirinktys, susijusios su kalbą generuojančiais įrenginiais, kompiuteriais ir planšetiniais kompiuteriais. AAC gali būti naudojama kaip įprasta ryšio priemonė arba laikina ryšio palaikymo priemonė atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes ar pageidavimus. Buvo sukurti ir yra prieinami specializuoti AAC rinkiniai, tokie kaip lėlės, emocijų kortelės ir simbolių rinkiniai. Šie metodai gali būti naudojami pagalbos aukoms, policijos nuovadoje, teisinėje ar teismo salės aplinkoje.[23]

Emocinė ir asmeninė parama

Pagal Nusikaltimų aukų teisių direktyvą nusikaltimus patyrę asmenys turi teisę į emocinę pagalbą, kurią teikia pagalbos nukentėjusiesiems tarnybos. Jie taip pat gali turėti teisę į emocinio ar asmeninio palaikymo asmenį, kuris dalyvautų teismo salėje per posėdį ar teisminį nagrinėjimą ir padėtų jam pasiruošti.[24] Šią pagalbą gali suteikti tėvai, giminaičiai, draugai, pagalbos nukentėjusiesiems tarnybos, specialistų tarnybos, globėjai arba kitas asmuo, kurį nukentėjusieji pažįsta ir kuriuo pasitiki. Kai kurie nukentėjusieji gali pageidauti jie jiems padedančio daikto, pavyzdžiui, drabužio, žaislo stresui sumažinti ar religinio simbolio; kitiems emocinę paramą gali suteikti gyvūnas.

---

[23] Julinda Beqiraj and others, *Access to Justice for Persons with Disabilities: From International Principles to Practice* (International Bar Association 2017).

[24] §66(2) Austrijos civilinio proceso kodeksas; Antrasis smurto prevencijos įstatymas.

05 Individualus vertinimas teisingumo sistemoje ir jo svarba nukentėjusiesiems su negalia

Individualus vertinimas yra būtinas ir tinkamas procesas siekiant užtikrinti visapusišką ir tinkamą žmonių su negalia dalyvavimą baudžiamajame procese.

Individualus vertinimas turėtų būti atliekamas siekiant nustatyti konkrečias kliūtis, su kuriomis asmuo su negalia susiduria kaip nukentėjusysis, ir konkrečius jų paramos poreikius. Individualiai vertinant nustatoma, kaip pašalinti ar įveikti kliūtis, kokia parama ir procesinės sąlygos yra būtinos ir kaip jas suteikti. Idealiu atveju vertinimas turėtų vykti nuo pirmo kontakto su atitinkamomis institucijomis. Vertinimui turi būti skiriamas nuolatinis dėmesys visuose proceso etapuose, siekiant nustatyti, kaip priderinti bendravimą, pritaikyti teisminius procesus ir užtikrinti nukentėjusiųjų su negalia dalyvavimą teisingumo vykdymo procese.

Dabartinės politikos ir praktikos ribotumas

Projekto „Balsas už teisingumą“ atliktas nacionalinis tyrimas parodė, kad individualus vertinimas atliekamas retai, o kai ir atliekamas, jis dažnai būna *ad hoc* ir nenuoseklus. Tiksliau, individualus vertinimas apskritai nėra pripažįstamas kaip priemonė, užtikrinanti žmonių su negalia dalyvavimą baudžiamajame procese.

Nusikaltimų aukų teisių direktyvoje ir daugelyje nacionalinio lygmens politikos dokumentų[25] individualus vertinimas pabrėžiamas kaip metodas, padedantis nustatyti ir patenkinti nusikaltimus patyrusių žmonių apsaugos poreikius. Iš esmės teisė į individualų vertinimą yra glaudžiai susijusi su direktyvoje nustatyta teise į apsaugą.[26] Joje daugiausia dėmesio skiriama bauginimo ir pakartotinės ar antrinės viktimizacijos rizikai, o ne bendravimo ir informacijos kliūčių nustatymui ir procesinių sąlygų sudarymui.

Nepaisant to, abu minėtus imperatyvus – užtikrinti apsaugą ir dalyvavimą – galima ir reikėtų įgyvendinti vykdant kompleksinį vertinimo procesą, priderinant jį prie konkretaus asmens ir laikantis konkrečių baudžiamosios justicijos proceso etapo reikalavimų.

Kaip atlikti individualų vertinimą

Kliūčių ir nukentėjusiųjų individualių aplinkybių vertinimas turi būti atliekamas taip, kad nukentėjusieji patirtų kuo mažiau nepatogumų, tuo pačiu gerbiant jų orumą ir atsižvelgiant į esamą fizinę, psichologinę ir socialinę situaciją. Be to, atliekant vertinimą, turėtų būti tinkamai atsižvelgta į nusikaltimo ir bylos pobūdį. Būtina taikyti kompleksinį požiūrį siekiant, kad būtų pasinaudota tinkama kompetencija ir patirtimi ir pagerėtų vertinimo procesas. Reikėtų atsižvelgti į riziką ir (arba) žalos baimę.

---

[25] „Balsai už teisingumą“, „Nuo nusikaltimų nukentėję žmonės su negalia Kroatijoje” (2022), 26 p.

[26] Kaip nurodyta Europos Sąjungos nusikaltimų aukų teisių direktyvos 22 ir 23 straipsniuose.

Atsakomybė už individualų vertinimą tenka baudžiamosios justicijos institucijoms, atsakingoms už skirtingus baudžiamojo proceso etapus. Tačiau faktiškai individualaus vertinimo procesas gali būti inicijuojamas, įgyvendinamas ir koordinuojamas per pagalbos nukentėjusiesiems tarnybas, socialinius darbuotojus, teisėsaugos, teismo tarnautojus, teismo paskirtus ekspertus, kitus specialistus, bendraujančius su nuo nusikaltimų nukentėjusiais asmeninis su negalia. Atitinkamos srities kvalifikuota institucija arba specialistas įstatymu arba teismo sprendimu gali būti įpareigotas sistemingai atlikti ir atnaujinti individualų vertinimą baudžiamajame procese.

Atliekant vertinimą, atsižvelgtina į šias svarbias aplinkybes:

- dalyvavimo kliūtys, įskaitant aplinkosaugos, požiūrio, informacijos, ekonomines kliūtis;
- asmeninės aplinkybės, įskaitant amžių, lytį, sveikatą, patikimą asmenį, gyvenimo aplinkybes;
- bendravimo gebėjimai ir sunkumai: kalbėjimas, skaitymas, rašymas, supratimas;
- rizika ir grėsmės: ankstesnė viktimizacija, pažeidžiamumas pakartotinai viktimizacijai, antrinės viktimizacijos rizika;
- santykiai su įtariamuoju: asmeniniai santykiai su atsakovu/kaltinamuoju, priklausomybė nuo atsakovo/kaltinamojo, globa.

Teisingumo sistemoje yra parengtų individualaus nukentėjusiųjų vertinimo modelių[27, 28] ir praktikos, tačiau šioje srityje politika ir praktika formuojasi ir keičiasi.

Nukentėjusiųjų su negalia atveju individualaus vertinimo niekada nereikėtų laikyti patikimumo ar teisinio veiksnumo vertinimo priemone. Siekiant užtikrinti, kad nukentėjusiųjų su negalia vertinimas būtų atliekamas pagarbiai, jautriai ir veiksmingai, reikia atsižvelgti į keletą konkretesnių aspektų.

Atliekant individualų vertinimą, būtina:

- Vertinti ***sistemingai*** nuo pat pirmojo kontakto su teisingumo sistema. Informacija gali būti dalijamasi tokiu būdu, kuris nepakenktų asmens konfidencialumui ir užtikrintų, kad jo poreikiai būtų suprasti ir patenkinti;
- Atsižvelgti nukentėjusiojo ***teisinį veiksnumą***, jo valią bei pageidavimus. Tai vienodai taikoma nepriklausomai nuo to, ar asmuo su negalia turi globėją, ar ne. Jei yra globėjas, vertinimo procesas turi būti atliekamas tiesiogiai bendraujant su nukentėjusiuoju, o ne su globėju; globėjas negali priimti sprendimų nukentėjusiojo

[27] Projektas: „Gerosios praktikos teikiant paramą nuo nusikaltimų nukentėjusiems žmonėms: nukreipimai, informavimas, individualūs vertinimai Victim Support Europe VICToRIIA (Best Practices in Victims' Support: Referrals, Information and Individual Assessment), *How to identify victims' support needs? Guidelines to develop an individual needs assessment* (2019)

<https://victim-support.eu/wp-content/files_mf/1626337899GuidlinesfinalforprintF.pdf>.

[28] *Prancūzijos teisingumo ministerijos EVVI projekto gairės dėl individualaus nuo nusikaltimų nukentėjusių žmonių vertinimo* (2013) (The French Ministry of Justice, *EVVI project guidance on individual assessment of victims of crime)* <http://www.justice.gouv.fr/publication/evvi_guide_en.pdf>.

vardu, nors tam tikromis aplinkybėmis jis gali padėti bendrauti. Jei reikia, turėtų būti naudojamos profesionalios bendravimo pagalbos / palengvinimo / vertimo žodžiu paslaugos arba pagalba priimant sprendimus;

- Taikyti ***kompleksinį*** požiūrį, į procesą įtraukiant komandą su tinkamą patirtį turinčiais žmonėmis. Žmonių su negalia atveju tai gali būti pagalbinis asmuo, socialinis darbuotojas, komunikacijos ekspertas, teisininkas ir kt.;
- Aiškiai nustatyti kliūtis, su kuriomis susiduria nukentėjęs asmuo su negalia, ir išsiaiškinti, kokios paramos bei ***procesinių sąlygų*** reikia norint įveikti šias kliūtis, įskaitant tai, kam tenka atsakomybė už sąlygų sudarymą ir kaip jos bus sudaromos praktikoje;
- Užtikrinti ***tęstinumą***, kad poreikiai ir kliūtys būtų nustatomos ir šalinamos visuose proceso etapuose. Šis procesas turėtų vykti kaip dialogas su nukentėjusiuoju, kad jo valia ir pageidavimai būtų suprasti ir į juos atsižvelgta. Būtina apsvarstyti ir įvertinti, ar teikiamos paramos paslaugos ir procesinės sąlygos yra veiksmingos užtikrinant žmonių su negalia teises dalyvauti jų byloje ir teisingumo sistemoje;
- Nurodyti konkretų ***kontaktinį asmenį***, į kurį nukentėjęs asmuo visada gali kreiptis, prašydamas papildomos ar kitokios paramos ir procesinių sąlygų. Šis asmuo gali dirbti teisėsaugoje, paramos nukentėjusiesiems tarnybose, socialinėse tarnybose ar teisminėse tarnybose.

06 Teisės specialistai: funkcijos ir pareigos

teismui nustatyta dar mažiau įpareigojimų teikti informaciją nukentėjusiesiems su negalia... Akivaizdu, kad, esant tokioms bendrosioms taisyklėms ir konkrečiai net neminint negalios, galime pasikliauti tik sistemoje dirbančių ir paramą teikiančių žmonių profesionalumu, tikėdamiesi, kad jų teikiama parama bus tinkama nukentėjusiojo negaliai, ir kad jie apskritai pripažins, jog yra negalia. Kitaip tariant, viską lemia geri norai.

„Balsai už teisingumą“, „Nusikaltimus patyrę žmones su negalia Bulgarijoje“ (2022 m.), 27 p.

Nacionaliniu, ES ir tarptautiniu lygmenimis privalomus įpareigojimus baudžiamosios justicijos specialistams užtikrinti nukentėjusiesiems teises dalyvauti baudžiamajame procese nustato įvairūs teisės aktai.

Vykdant projektą „Balsai už teisingumą“ nustatyta, kad Direktyva dėl nusikaltimų aukų teisių nacionaliniu lygmeniu nukentėjusiųjų su negalia atžvilgiu įgyvendinama prastai. Praktiškai tik nedaugelis specialistų visiškai supranta savo įsipareigojimus pagal Jungtinių Tautų žmonių su negalia teisių konvenciją.

Pareiga užtikrinti nukentėjusiųjų su negalia teises teisme

Pagal Europos Sąjungos direktyvą dėl nusikaltimų aukų teisių ir Jungtinių Tautų žmonių su negalia teisių konvenciją (JT Žmonių su negalia konvencija) visiems baudžiamosios justicijos sistemos dalyviams atitinkamame baudžiamojo proceso etape tenka esminis vaidmuo ir konkrečios pareigos. Bendrosios visų baudžiamosios justicijos specialistų pareigos:

- pareiga pagarbiai ir oriai elgtis su nukentėjusiaisiais su negalia, jų nediskriminuoti dėl negalios, lyties, etninės priklausomybės ir amžiaus;
- pareiga užkirsti kelią antrinės ir pakartotinės viktimizacijos, bauginimo ir keršto rizikai bei į ją atsižvelgti;
- pareiga imtis administracinių ir procesinių priemonių, būtinų siekiant nukentėjusiesiems su negalia sudaryti tinkamas sąlygas viso baudžiamojo proceso metu;
- pareiga nukentėjusiesiems tinkamais ir suprantamais būdais teikti informaciją ir informuoti apie teises, procesą ir bylą.

Šių pareigų nevykdymas pagal Žmonių su negalia teisių konvenciją prilygsta diskriminacijai ir reiškia Direktyvos dėl nusikaltimų aukų teisių pažeidimą. Procesines sąlygas pritaikyti privalo nacionalinės valdžios institucijos. Nukentėjusiesiems su negalia turi būti užtikrintos vienodos

sąlygos kreiptis į teismą. Pritaikant sąlygas, netaikomas „pagrįstumo“ ar „nepagrįstos naštos“ testas. Golvėjaus universiteto Negalios, teisės ir politikos centro aiškinimu, „užtikrinant teisę kreiptis į teismą, pareigos pritaikyti sąlygas „negali paneigti argumentai dėl jų pagrįstumo ir naštos, kuri tektų jas vykdyti privalantiems subjektams[29], nes sąlygas pritaikyti neišvengiamai turės valstybė arba valstybės pareigūnai, dalyvaujantys vykdant teisingumą“.[30]

Policijos ir teismų darbuotojai

Prieinama informacija ir veiksmingas bendravimas

Pranešant apie nusikaltimą, policija ir kiti teismų sistemos darbuotojai privalo sudaryti nukentėjusiesiems su negalia sąlygas tai padaryti ir suprasti teismo procesą bei savo teises. Su nukentėjusiaisiais su negalia turėtų būti elgiamasi pagarbiai, be išankstinio nusistatymo ar stereotipų, taip pat imamasi visų būtinų procesinių priemonių visiškam proceso prieinamumui užtikrinti. Tai apima fizinį patekimą į policijos nuovadą arba, jei judėjimo negalią turintys nukentėjusieji į pastatą negali patekti dėl jo architektūros – galimybes pranešti alternatyviomis priemonėmis. Tai būtų galima atlikti nuotoliniu būdu, pareiškimus priimant kitoje vietoje, pavyzdžiui, nukentėjusiojo namuose arba saugioje privatumą nukentėjusiajam užtikrinančioje vietoje. Be to, informacija ją gaunančiam asmeniui turi būti pateikta prieinamais formatais, kad nukentėjusysis ją suprastų. Visų pirma, informacija apie teises ir procesą turėtų būti pateikiama ir paaiškinama nukentėjusiajam su negalia suprantamu būdu, sudarant galimybę užduoti klausimus.
[**Daugiau informacijos apie prieinamą informaciją pateikta 4 skyruje**]

Siekiant užtikrinti pagarbą nukentėjusiajam ir sudaryti tinkamas sąlygas pateikti skundą ar pranešti apie nusikaltimą, būtina suprasti tam tikrus nukentėjusiojo specifinių aplinkybių aspektus ir juos vertinti atsižvelgiant į asmeninius poreikius bei pageidavimus.

> *Vieną popietę ji rado vidinių jėgų ir nuvyko į policijos nuovadą. Ten ji sutiko jauną policijos pareigūną, kuris buvo labai mandagus ir padėjo pranešti apie nusikaltimą. Pirmiausia policijos pareigūnas pasakė: „J., kas atsitiko? Tu – mūsų kolegos dukra!“. „Kai nueidavau į policijos nuovadą, jis visada rasdavo laiko mane išklausyti“.*

Nukentėjusieji su psichosocialine negalia, „Balsai už teisingumą“, „Nusikaltimus patyrę žmones su negalia Bulgarijoje“(2022 m.)

Policija taip pat privalo informuoti apie galimybę gauti pagalbą, teisinę pagalbą, paaiškinti nukentėjusiųjų teises, teismo procesą ir kaip gauti paramą bei apsaugą. Be to, nukentėjusysis

[29] Eilionóir Flynn and Anna Lawson, ‘Disability and Access to Justice in the European Union: Implications of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities’ (2013) 4 European Yearbook of Disability Law 7.

[30] Eilionóir Flynn and others, ‘Access to Justice of Persons with Disabilities’ (Centre for Disability Law and Policy at University of Galway 2019)

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/CDLP-Finalreport-Access2JusticePWD.docx>.

turėtų būti nukreipiamas į pagalbos nukentėjusiesiems tarnybas arba atitinkamais atvejais į specializuotas pagalbos tarnybas.
[**Daugiau informacijos apie pagalbos nukentėjusiesiems tarnybas pateikta 8 skyriuje**]

Kliūčių nustatymas

Policija turėtų surinkti preliminarius asmens duomenis ir informaciją apie nusikaltimą bei nukentėjusįjį, taip pat baudžiamajame procese kylančias kliūtis. Negalios aptarinėti ar šio fakto atskleisti nėra privaloma. Vietoj to pagrindinį dėmesį reikėtų skirti sunkumams, su kuriais asmuo susiduria kreipdamasis į policiją, dalyvaudamas ikiteisminiame tyrime ir teismo posėdyje.
[**Daugiau informacijos apie nukentėjusiesiems su negalia kylančias kliūtis pateikta 3 skyriuje**]

Individualus vertinimas

Remiantis Direktyva dėl nusikaltimų aukų teisių, siekiant nustatyti tinkamas baudžiamojo proceso sąlygas ir jų finansavimą bei įgyvendinimą, policija gali inicijuoti individualų įvertinimą arba jame dalyvauti. Nustatant visą pagalbą ir tinkamas sąlygas, svarbus individualaus vertinimo kompleksiškumas. Dalyvauti ir prisidėti gali pagalbos nukentėjusiesiems tarnyba, socialiniai darbuotojai ir kiti specialistai, pagalbos gavėjas arba rūpintojas, šeimos nariai, patikimas asmuo ir ryšių palaikymo ekspertai.

Vertinimas turėtų būti atliekamas palaikant dialogą su nukentėjusiuoju, o prireikus sprendimai turėtų būti priimami pasitelkus pagalbą ir tarpininką arba bendrauti padedantį asmenį. Šiuos vaidmenis gali atlikti specialistai, šeimos nariai ar globėjai, tačiau tai turi būti daroma gavus nukentėjusiojo su negalia sutikimą.
[**Daugiau informacijos apie individualų įvertinimą pateikta 5 skyriuje**]
[**Daugiau informacijos apie pagalbą priimant sprendimus pateikta 4 skyriuje**]
[**Daugiau informacijos apie kompleksinę pagalbą nukentėjusiesiems su negalia pateikta 7 skyriuje**]

Procesinių sąlygų sudarymas

Ikiteisminio tyrimo ir teisminio nagrinėjimo etapu policijos ir teismų darbuotojai turėtų teikti pagalbą užtikrinant tinkamas procesines sąlygas, sudarant nukentėjusiesiems su negalia galimybę bendrauti su advokatu, taip pat su prokuroru ir teisėju. Koordinuodami savo veiksmus su socialiniais darbuotojais ir atvejų vadybininkais, teismų sistemos ir teismų darbuotojai turi užtikrinti vertėjus žodžiu ir kiti specialistus, kurie padėtų bendrauti su nukentėjusiais su negalia. Jei apklausiant nukentėjusįjį dalyvauja policija, tinkamas bendravimas ir fizinė aplinka užtikrinami apklausą iš anksto planuojant kartu su nukentėjusiuoju.
[**Daugiau informacijos apie tinkamas procesines o apie veiksmingą bendravimą sąlygas pateikta 4 skyriuje**]

Prokurorai ir teisėjai

Ikiteisminio tyrimo ir teisminio nagrinėjimo etapuose prokurorai ir teisėjai privalo užtikrinti nukentėjusiųjų su negalia teises dalyvauti. Pirmiausia būtina užtikrinti, kad būtų atliktas ir prireikus atnaujintas individualaus vertinimo procesas, siekiant nustatyti baudžiamajame procese kylančias kliūtis ir jas pašalinti. Turėtų būti užtikrinta, kad būtų sudarytos nustatytos tinkamos procesinės sąlygos. Jos gali būti pritaikomos įvairiais būdais: gali tekti pakoreguoti

bylų valdymą, posėdžių ir apklausų tvarką, posėdžių tvarkaraščių sudarymą, teismo salių, patalpų ir priemonių naudojimą.

Taip pat būtina išsiaiškinti, kokie specialistai ir kiti asmenys padeda bendrauti su nukentėjusiaisiais su negalia. Tai gali būti šeimos nariai, rūpintojai, socialiniai darbuotojai ir pagalbos nukentėjusiesiems specialistai, ir šiuo asmeniu nukentėjusysis turi pasitikėti. Sprendimą dėl pagalbos bendraujant teismas gali priimti dalyvaujant fiziškai arba vaizdo ryšiu. Jeigu nukentėjusysis turi globėją, jis negali veikti ar kalbėti nukentėjusiojo su negalia vardu. Bendrauti privaloma su pačiu nukentėjusiuoju, net jei tam būtina trečiojo asmens arba prietaiso pagalba. Visais atvejais visos šalys turi užtikrinti, kad būtų atsižvelgta į nukentėjusiojo valią ir pageidavimus, o ne į globėjo norus. Nukentėjusiajam visomis priemonėmis turi būti padedama išreikšti savo valią ir pageidavimus.

Įdomu buvo tai, kad per visą ikiteisminio tyrimo etapą nukentėjusysis nebuvo apklaustas nei kaip liudytojas, nei asmeniškai informuotas apie teises. Informacija apie teises buvo pateikta standartiniu pranešimu, skirtu jo globėjui, kuris su pacientu neturėjo jokio emocinio ar kitokio ryšio; tai buvo socialinės globos namų, kuriuose nukentėjusysis gyveno, darbuotojas, todėl jo tai nedomino... formaliai buvo nurodyta, kad kažkas buvo informuotas, tačiau buvo pakankamai informacijos, kad šis asmuo su nukentėjusiuoju neturėjo jokio kontakto.

Interviu su teisėju, „Balsai už teisingumą“, „Nusikaltimus patyrę žmones su negalia Bulgarijoje“ (2022 m.), 29 p.

Ypač svarbu pranešti apie baudžiamojo proceso metu priimtus sprendimus, taip pat apie sprendimą traukti baudžiamojon atsakomybėn arba ne ir apie galutinį teismo nuosprendį. Yra įvairių pavyzdžių, kaip teisėjai ir teismai praneša apie sprendimą, pavyzdžiui, surašydami sprendimus paprasta kalba.[31] Teisiamojo posėdžio pabaigoje paprasta kalba parengta santrauka padeda lengviau suprasti, kas įvyko teismo procese.[32] Suprasti ir bendrauti padeda ir kita praktika – iš karto po apklausos rengiami nusiraminti padedantys pokalbiai, kuriuose paaiškinama, kas toliau vyks baudžiamajame procese. [33]

Advokatai

Nukentėjusiuosius su negalia gali atstovauti advokatai. Tai gali priklausyti nuo galimybės gauti teisinę pagalbą, nuo to, kaip nukentėjusysis su negalia pageidauja dalyvauti ir jo statuso procese. Advokatas arba kitas specialistas nukentėjusiuosius turėtų informuoti apie tai, kaip gauti teisinę pagalbą. Jis turėtų ginti nukentėjusiojo teises viso baudžiamojo proceso metu ir

[31] Žr., pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės teismų sprendimus: Jack (Sprendimas dėl vaiko globos ir įkurdinimo) [2018] EWFC B12; Dorseto taryba prieš A (Įkurdinimas globos įstaigoje: išteklių trūkumas) [2019] EWFC 62 (2019 m. spalio 10 d.) <https://www.bailii.org/ew/cases/EWFC/OJ/2018/B12.html>.

[32] Tokia praktika taikoma Australijoje: Viktorijos valstijos teisinės pagalbos įstaigos „Victoria Legal Aid“ apžvalga Vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biurui „Žmonių su negalia teisių konvencijos 13 straipsnis: teisė į teisingumą“ (2017 m. gegužės 10 d.) <https://www.legalaid.vic.gov.au/sites/default/files/vla/vla-submission-to-the-office-of-the-high-commissioner-for-human-rights-article-13.docx>.

[33] Žr. Tarptautinio baudžiamojo teismo Procesines ir įrodinėjimo taisykles <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf>.

užtikrinti, kad baudžiamojo teisingumo sistema vykdytų Direktyvoje dėl nusikaltimų aukų teisių ir Žmonių su negalia teisių konvencijoje nustatytas pareigas. Advokatas gali būti itin svarbus užtikrinant, kad nukentėjusysis su negalia būtų visapusiškai informuotas ir suprastų teismo procesą bei pagal jo statusą – liudytojo arba proceso šalies – jam keliamus reikalavimus.

Advokatai turi veikti pagal nukentėjusiojo su negalia nurodymus. Dėl to praktikoje gali tekti pasitelkti bendrauti padedančius asmenis. Jeigu yra globėjas ir bendravimas vyksta per globėją, turi būti atsižvelgiama į nukentėjusiojo su negalia teisinį veiksnumą. Dėl to advokatams būtina suvokti savo kliento situaciją, taip pat nukentėjusiojo ir jo globėjų santykius, pageidaujamas bendravimo priemones ir paramos tinklą. Svarbiausia, kad advokatas padėtų klientams išreikšti savo valią ir pageidavimus bei jais vadovautųsi. Specialistai advokatams siūlo įvairias praktines priemones:

- siekiant nustatyti ir suteikti reikiamą pagalbą, bendradarbiauti su socialiniais darbuotojais ir pagalbos nukentėjusiesiems tarnybomis; advokatai gali dalyvauti atliekant individualų vertinimą;
- užtikrinti, kad sutartyje su nukentėjusiuoju būtų nustatytos tinkamos procesinės priemonės, ir tinkamai jas įgyvendinti teismo proceso metu, užtikrinant galimybę nukentėjusiajam dalyvauti;
- padėti nukentėjusiajam suprasti skirtingus baudžiamojo proceso etapus ir savo vaidmenį kiekviename etape, supažindinant jį su teismo posėdžio eiga ir proceso dalyvių pareigomis, kaip pasiruošti duoti parodymus, kaip prašyti reikiamos pagalbos arba informuoti teismą, jei būtina pritaikyti tam tikras procesines sąlygas. Tam gali prireikti glaudaus bendradarbiavimo su pagalbos nukentėjusiesiems tarnybomis arba socialiniu darbuotoju, šeima ar globėjais;
- informuoti nukentėjusįjį apie visus jos byloje priimtus sprendimus ir apie galimybę laiku užginčyti sprendimus;
- jeigu nukentėjusysis turi globėją, advokatas visais atvejais turi atsižvelgti į nukentėjusiojo teisinį veiksnumą ir laikytis savo kliento – nukentėjusiojo – nurodymų. Prireikus advokatas turėtų užtikrinti, kad veiksmingam bendravimui būtų pasitelkti bendrauti padedantys asmenys arba priemonės;
- informuoti nukentėjusįjį apie galutinį nuosprendį ir visas jo pasekmes.

07 Socialiniai darbuotojai ir daugiafunkcinės komandos: funkcijos ir pareigos

Projekte „Balsai už teisingumą“ tai, kad Europos Sąjungos valstybių narių justicijos sistemoje žmonės su negalia visiškai nesinaudojo savo, kaip nukentėjusiųjų ir liudytojų, teisėmis buvo pavadinta „tuštuma“. Siekiant šią tuštumą užpildyti ir nukentėjusiesiems su negalia sudaryti galimybę būti matomiems ir aktyviems, socialiniai darbuotojai, rūpintojai ir kiti su jais dirbantys arba bendraujantys asmenys turi profesinę pareigą padėti nuo nusikaltimų nukentėjusiems asmenims su negalia suprasti savo teises ir dalyvauti teisingumo sistemoje. Tokiu būdu specialistai nukentėjusiųjų su negalia patirtį gali pakeisti, užtikrindami, kad jie turėtų žinių ir gautų pagalbą, kuri būtina norint pranešti apie nusikaltimą, atsakyti į klausimus, suprasti tyrimo procesą ir dalyvauti teismo posėdyje bei teisme.

Intelekto ar psichosocialinę negalią turintys nukentėjusieji randa kelią. Manau, arba bent jau mano patirtis rodo, kad visada yra patariama. Tai reiškia, kad didžiulis vaidmuo tenka socialinėms tarnyboms. Socialiniai darbuotojai iš socialinių tarnybų mums skambina ir pasako, kad turi klientą. Kartais socialinis darbuotojas pirmiausia atvyksta su mumis pasitarti, pažiūrėti, kaip veikia mūsų organizacija, arba net paskambina pasitikslinti. O tada nukentėjusioji ateina pati, nes svarbiausia yra pakalbėti tiesiogiai, jei tik įmanoma. Nes dažnai asmenys su negalia bendrauja su pagalbininkais, o šie neturi visos informacijos.

Interviu su advokatu, „Balsai už teisingumą“, „Nusikaltimus patyrę žmones su negalia Čekijoje“ (2022 m.), 39 p.

Nusikaltimo nustatymas

Ji niekada negalvojo policijai pranešti apie tai, kas vyko. [...] ji niekada neįsivaizdavo, kad tai buvo nusikaltimas, „nežinojau, kad apie tai turėčiau pranešti“. Taip pat nežinojo, kaip galėtų tai įrodyti, ir bijojo, kad ją gali pavadinti „prostitute“, „beprote“, „gėda".

Pokalbis su psichosocialinę negalią turinčia moterimi, kuri nukentėjo nuo seksualinės prievartos „Nusikaltimus patyrę žmones su negalia Bulgarijoje“ (2022 m.)

Galimai padarytą nusikaltimą pirmieji gali pastebėti socialiniai darbuotojai, rūpintojai ir kiti nuolat su asmenimis su negalia bendraujantys asmenys. Tai gali atskleisti akivaizdi žala, pavyzdžiui, asmens fizinis sužalojimas arba žala jo turtui. Tai, kad kažkas negerai ir kad asmuo gali būti nukentėjęs nuo nusikaltimo, gali rodyti ir neįprastas ar nepastovus elgesys, nepaaiškinama baimė ar nervingumas.

Dėl patirtos žalos nukentėjusysis su negalia pirmiausia gali pasiskųsti rūpintojui arba socialiniam darbuotojui. Kai kurie asmenys su negalia yra priklausomi nuo kitų jais besirūpinančių asmenų ir nelabai gali valdyti savo gyvenimo globos įstaigoje arba namuose. Jie gali nesuvokti, kad nukentėjo nuo nusikaltimo, apie kurį jie gali pranešti. Jiems gali prireikti patarimo, kaip apie įtariamą nusikaltimą pranešti. Socialiniai darbuotojai ir kiti asmenys privalo užtikrinti, kad žmonės su negalia būtų saugūs ir jiems būtų teikiama pagalba. Pagal įstatymą jie taip pat privalo pranešti apie įtariamus nusikaltimus. Tokiais atvejais tai turėtų būti daroma asmens su negalia nurodymu ir jam gerai žinant bei suprantant situaciją.

Nusikaltimai globos įstaigose

Nusikaltimus, įvykdytus už uždarų durų, ypač sunku nustatyti ir ištirti. Žmonių su negalia globos įstaigos dažnai veikia kaip izoliuoti, atskiri visuomenės dariniai. Specialistams būna sudėtinga į jas patekti ir jas stebėti, o gyventojams – iš jų išvykti. Projekte „Balsai už teisingumą“ atliktas tyrimas atskleidė pranešimų apie nusikaltimus globos įstaigose, jų sprendimo ir nagrinėjimo trūkumus. Išnaudojimas, smurtas, vagystės ir kiti nusikaltimai darbuotojų ir gyventojų neretai būna sumenkinami arba nesuvokiami kaip pakankamai svarbūs, kad apie juos būtų pranešama. Nukentėję asmenys su negalia neretai nebūna informuojami apie savo teises ir negauna pagalbos, kad galėtų jas apginti. Be to, procedūros nėra aiškios, pranešimas apie nusikaltimą gali ilgai užtrukti, nukentėjusieji gali patirti nusikaltėlių kerštą arba būti bauginami, kad nepraneštų. Institucijos tokius atvejus verčiau sprendžia kaip vidaus problemą ir neatveria savo durų tyrimui. Dauguma globos įstaigose įtariamų nusikaltimų nepasiekia kompetentingų institucijų.

Kompleksinis darbas baudžiamosios justicijos sistemoje

Nuo nusikaltimų nukentėjusiems žmonėms su negalia ypač svarbus socialinių darbuotojų, pagalbos nukentėjusiesiems tarnybų ir teisės specialistų bendradarbiavimas. Visoms trims profesijoms ne tik tenka svarbus vaidmuo teikiant pagalbą ir apsaugant pažeidžiamose situacijose atsidūrusius asmenis, jos taip pat prisideda ir skirtingos paskirties ekspertinėmis žiniomis. Socialiniu darbu pirmiausia siekiama spręsti žmonių problemų priežastis ir pasekmes. Teisininkai daugiausia dėmesio skiria socialinių konfliktų sprendimui ir teisingumui, o pagalbos nukentėjusiesiems tarnybos sudaro nukentėjusiesiems lengvesnes galimybes siekti teisingumo, tuo pačiu sumažinant tolesnę žalą.

Siekiant geriau suprasti nuo nusikaltimų nukentėjusių asmenų padėtį ir valdyti teisminį procesą, svarbus socialinių darbuotojų, teisės specialistų ir pagalbos nukentėjusiesiems organizacijų bendradarbiavimas. Toks bendradarbiavimas gali reikšmingai prisidėti prie nukentėjusiųjų apsaugos, padėti jiems teismo procese ir sumažinti nusikalstamų veikų padarinius.

Atsižvelgiant į **3 skyriuje** aprašytas kliūtis ir iššūkius, su kuriais kreipdamiesi į teismą susiduria nukentėję žmonės su negalia, ypač svarbu vertinimą atlikti ir paramą teikti kompleksiškai. Gali būti sudaroma daugiafunkcinė komanda, taip pat suburiami įvairių sričių ekspertai, vykdomas jų koordinavimas ir bendras darbas. Dirbdami kompleksiškai ir siekdami išspręsti konkrečias sudėtingas problemas, ekspertai keičiasi žiniomis, informacija, ištekliais ir nuomonėmis. Sėkmingam kompleksiniam darbui būdinga tai, kad ekspertai atlieka skirtingas funkcijas ir pagal savo sritį ir užduotis prisiima atitinkamą atsakomybę. Veiksmingam daugiafunkcinės komandos darbui būtinas aiškus koordinavimas ir vadovavimas. Turėtų būti vienas asmuo, į

kurį nukentėjusysis visada galėtų kreiptis ir kuris būtų atsakingas už tai, kad būtų suburta tinkama komanda, turinti reikiamą kompetenciją ir įgaliojimus.

Diagrama: daugiafunkcinės komandos darbo elementai

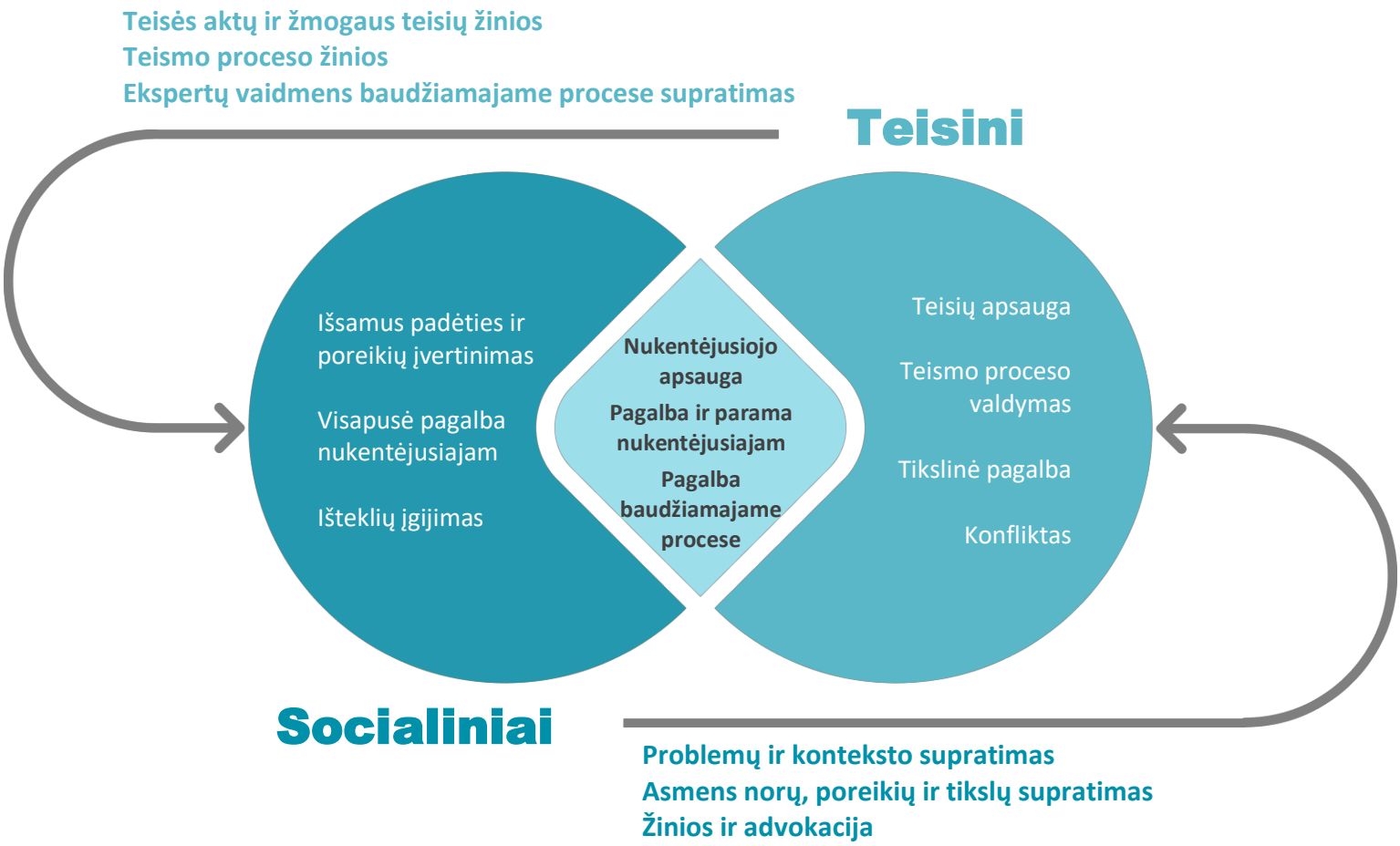

Taikant kompleksinį požiūrį būtina užtikrinti, kad būtų atsižvelgiama į asmens valią ir pageidavimus. Taip pat būtina padėti veiksmingai ištaisyti teisingumo sistemoje egzistuojantį galios disbalansą, kurį nuo nusikaltimų nukentėję asmenys dažnai jaučia labai aštriai. Pagalba turi būti nustatoma ir teikiama bendraujant su nukentėjusiuoju ir pagal jo nurodymus.

Ryšys su ekspertais ir specializuotomis tarnybomis

Teikiant kompleksinę pagalbą gali būti naudingos ir prisidėti įvairiausios specializuotos tarnybos bei ekspertai, pavyzdžiui:

- pagalbos nukentėjusiesiems tarnybos;
- specializuotos pagalbos nukentėjusiesiems tarnybos, pavyzdžiui, dirbančios su nukentėjusiaisiais nuo neapykantos nusikaltimų, prekybos žmonėmis ir smurto dėl lyties ar smurto artimoje aplinkoje;
- skirtingų specializacijų teisininkai arba teisinės paslaugų tarnybos (įskaitant nemokamą arba prieinamą teisinę pagalbą ir atstovavimą);
- teisingumo sistemos tarpininkai ir bendravimo specialistai, kurie padėtų bendrauti ir užtikrintų bendravimą su nukentėjusiaisiais su negalia;

- bendrosios pagalbos žmonėms su negalia tarnybos;
- savarankiško atstovavimo arba tarpusavio paramos grupės ir organizacijos.

Pagalbos vertinimo ir teikimo sistema

Siekiant nustatyti ir įdiegti tai, kas nukentėjusiam su negalia yra būtina kreipiantis į teismą, svarbu atlikti individualų vertinimą. Tačiau praktikoje, individualūs vertinimai dažnai nebūna sistemingai ir nuosekliai atliekami. Šio skyriaus tikslas – supažindinti su individualaus vertinimo sistema ir gairėmis. Apžvelgiama, kaip nustatyti kliūtis, įvertinti, kokios individualios pagalbos ir pritaikytų sąlygų reikia, kaip tai įgyvendinti. Galimas socialinių darbuotojų indėlis į šį procesą:

- padėti užtikrinti, kad nukentėjusieji su negalia suprastų vertinimo svarbą. Tai gali būti užtikrinama bendradarbiaujant su pagalbos nukentėjusiesiems tarnybomis ir (arba) teisininkais, įskaitant teisėsaugos institucijas;
- informuoti atitinkamas institucijas, įskaitant teisėsaugos institucijas ir teismus, apie individualaus vertinimo svarbą nustatant, kaip pašalinti kliūtis siekiant teisingumo, kokios procesinės priemonės būtinos ir kokios pagalbos gali prireikti. Tai – vienas iš svarbių būdų, kuriuo valdžios institucijos gali įvykdyti savo teisinę pareigą suteikti nukentėjusiesiems su negalia galimybę siekti teisingumo;
- skatinti ir sudaryti sąlygas taikyti kompleksinį požiūrį, kuriuo būtų galima užtikrinti, kad visapusiškai būtų įvertintos nukentėjusiojo su negalia individualios aplinkybes ir į jas būtų atsižvelgiama per visą baudžiamojo teisingumo procesą. Skirtingais proceso etapais gali prireikti skirtingų ekspertinių žinių, o kompleksinis požiūris padės atsižvelgti į besikeičiančius atskirų nukentėjusiųjų poreikius bei į tam tikrame teisingumo proceso etape pasikeitusius reikalavimus.

Diagrama: Pagalbos nukentėjusiesiems su negalia vertinimo ir teikimo sistema

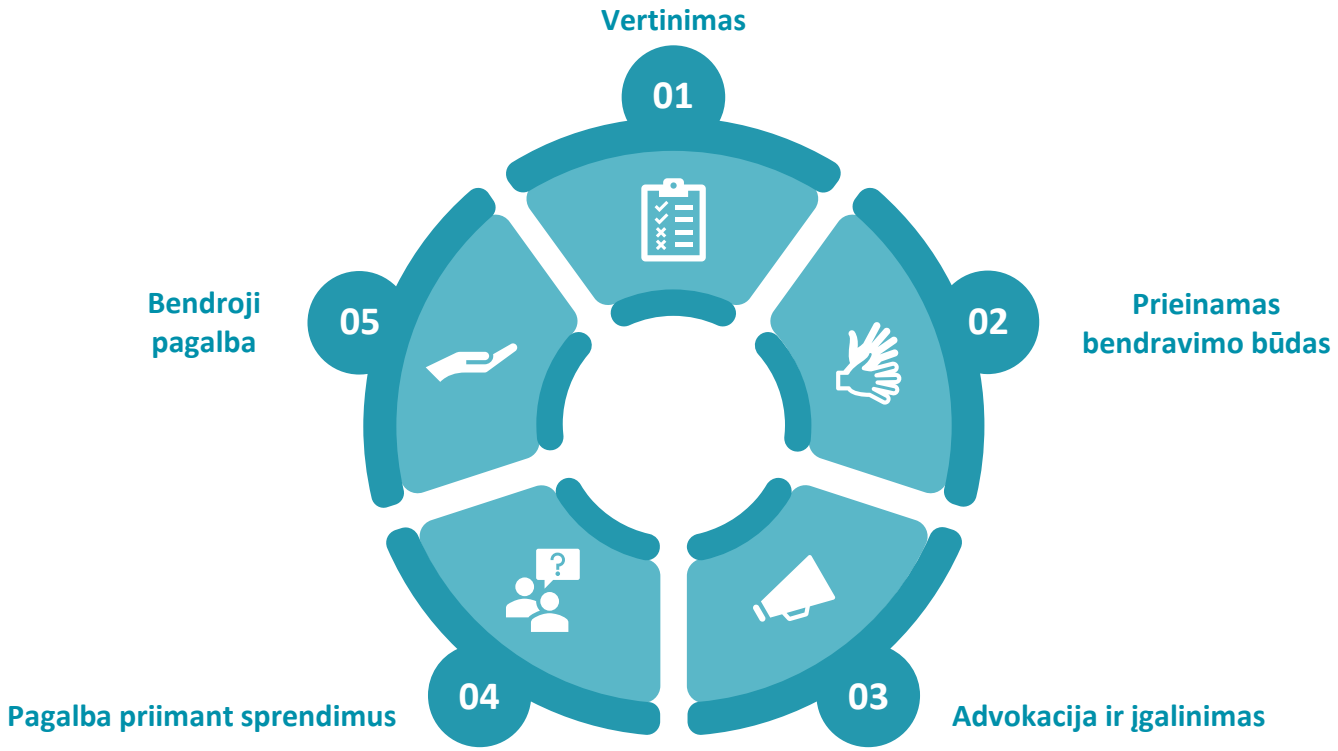

Ši sistema iliustruoja, kokio pobūdžio pagalba nukentėjusiesiems su negalia būtina siekiant užtikrinti, kad jie dalyvautų ir būtų išgirsti teisingumo sistemoje.

Atsakomybė už pagalbos vertinimą, prieinamumą ir koordinavimą gali tekti skirtingiems subjektams ir tai lemia nacionalinis kontekstas. Visais individualaus vertinimo ir pagalbos teikimo aspektais ypač svarbus vaidmuo tenka su asmenimis su negalia bendraujantiems socialiniams darbuotojams, ypač tiems, kurių santykiais su nukentėjusiuoju su negalia yra profesiniai.

Vertinimas

Socialiniai darbuotojai privalo užtikrinti, kad teisingumo sistemoje būtų vykdomas individualus vertinimas ir jis būtų atliekamas profesionaliai bei kompleksiškai. Jie gali nustatyti reikiamas ekspertines žinias, sutelkti ir koordinuoti daugiafunkcinę pagalbos komandą.

Prieinamas bendravimas

Socialiniai darbuotojai gali būti pirmieji specialistai, su kuriais nukentėjusysis su negalia pasikalba ar praneša apie patirtą skriaudą arba galimai įvykdytą nusikaltimą. Tuomet socialiniai darbuotojai gali informuoti nukentėjusiuosius apie jų teises, nukreipti juos į pagalbos nukentėjusiesiems ir specializuotas tarnybas bei suteikti tiesioginę pagalbą pranešant apie nusikaltimą.

Advokacija ir įgalinimas

Profesiniame socialinių darbuotojų mokyme ir profesinėse vertybėse akcentuojamos žmogaus teisės tų asmenų, kurie gali atsidurti atskirtyje arba kurie gali būti rimtai nevertinamai ir dėl negalios. Socialiniams darbuotojams tenka svarbus vaidmuo informuojant žmones apie jų teises ir taip sudarant jiems geresnes galimybes ginti savo interesus ir jiems atstovauti. Apie pareigą užtikrinti nukentėjusiųjų su negalia teises taip pat informuojami asmenys, su kuriais bendrauja nukentėjusieji: pagalbos tarnybos, advokatai, teisės specialistai ir teisėsaugos institucijos.

Pagalba priimant sprendimus

Pagalba priimant sprendimus – itin svarbi priemonė ir ekspertinių žinių šaltinis, kuriuos socialiniai darbuotojai gali pasitelkti siekdami užtikrinti, kad teisingumo procese būtų atsižvelgiama į žmonių su negalia teisinį veiksnumą ir galimybę patiems priimti sprendimus.

Bendroji pagalba

Nuo nusikaltimų nukentėję asmenys patiria skriaudą, įskaitant fizinę, psichinę ar emocinę žalą arba ekonominius nuostolius. Tai – sunki našta žmonėms su negalia, kurie neturi socialinės galios (ypač gyvenantiems globos įstaigose), finansinių ir kitų išteklių. Be to, neigiamos patirtys ir ilgas baudžiamasis procesas gali paveikti jų sveikatą ir gyvenimo sąlygas. Socialiniai darbuotojai pagalbą turi teikti prieš teismo procesą, jam vykstant ir pasibaigus. Nors baudžiamojo proceso poveikis yra didelis, tai tėra nedidelė žmogaus gyvenimo dalis. Socialiniai darbuotojai taip pat turi rūpintis nusikaltimo padarinių mažinimu ir būsimos rizikos prevencija.

08 Pagalbos nukentėjusiesiems tarnybos: funkcijos ir pareigos

Baudžiamosios justicijos sistema yra sudėtinga ir oficiali, todėl padedant nukentėjusiesiems orientuotis teisingumo procese ir būti išgirstiems ypač svarbios pagalbos nukentėjusiesiems tarnybos. Jos prisideda konkrečiomis ekspertinėmis žiniomis apie traumą ir nusikaltimo poveikį asmeniui, gali suteikti nukentėjusiajam jautrią praktinę pagalbą.

Projekto „Balsai už teisingumą“ atliktame nacionaliniame tyrime nustatyta nedaug veiksmingos pagalbos, kurią nukentėjusiesiems su negalia teikia pagalbos nukentėjusiesiems tarnybos, pavyzdžių. Tais atvejais, kai pagalba teikiama, tai dažniausiai lemia tam tikro asmens žinios ir veiksmai, o ne nukentėjusiesiems su negalia prieinama ir profesionali paslauga. Nukentėjusieji nuo tam tikrų nusikaltimų, pavyzdžiui, prekybos žmonėmis, neapykantos nusikaltimų ir smurto dėl lyties, gali kreiptis į specializuotas tarnybas, tačiau jos dėl ypatingų nukentėjusiųjų su negalia aplinkybių neretai nebūna tinkamai pasirengusios jiems padėti. Čekijos pagalbos nukentėjusioms moterims tarnybos darbuotojo žodžiais:

> *Moterys su intelekto ar psichosocialine negalia iš tiesų retai į mus kreipiasi. Nedaug ką galima pasakyti. Ir būtų galima susimąstyti, kodėl. Kodėl jos net negali patekti į šią konsultavimo tarnybą. Tai mums tikrai turėtų būti motyvu. Mums tokiu atveju kyla klausimas, kokia apimtimi galėtume suteikti paslaugą taip, kad ji būtų pasiekiama. Kalbant apie klientus su regos sutrikimu, juos gana gerai galime aptarnauti. O dėl intelekto ar psichosocialinės negalios nežinočiau, kaip elgtis. Turiu pripažinti, kad paslauga nėra tokia prieinama...*

„Balsai už teisingumą“, „Nusikaltimus patyrę žmones su negalia Čekijoje“ (2022 m.), 45 p.

Siekiant labiau į nukentėjusiuosius orientuoto teisingumo, Europos Sąjungos direktyvoje dėl nusikaltimų aukų teisių pagalbos nukentėjusiesiems tarnyboms numatytos pagrindinės funkcijos ir pareigos. Jos išsamiai aprašytos Direktyvos 8 ir 9 straipsniuose kaip teisė naudotis paramos aukoms tarnybomis ir teisė gauti paramą iš paramos aukoms tarnybų. Visos Direktyvoje numatytos teisės taip pat taikomos ir nukentėjusiesiems su negalia:

- nemokamos ir konfidencialios paramos paslaugos ir specializuotos paramos paslaugos „atsižvelgiant į aukų interesus, prieš baudžiamąjį procesą, jo metu ir atitinkamą laikotarpį po jo“ (8 straipsnio 1 dalis);
- galimybė naudotis paramos aukoms paslaugomis nepriklauso nuo to, ar auka pateikė oficialų skundą valdžios institucijoms;
- paramos nukentėjusiesiems tarnybos teikia bent šias paslaugas:
    - informaciją apie aukos teises;
    - kaip pasinaudoti kompensavimo sistemomis;

- informaciją apie jų vaidmenį baudžiamajame procese, įskaitant pasirengimą dalyvauti teismo posėdyje;
- informaciją apie specialistų paramos paslaugų tarnybas ir, jei reikia, nukreipimą į jas;
- emocinę ir (arba) psichologinę paramą;
- konsultacijas dėl antrinės ir pakartotinės viktimizacijos rizikos ir prevencijos.

Šiame skyriuje pateikiamos gairės dėl konkretaus vaidmens, kurį pagalbos nukentėjusiesiems tarnybos turėtų ir gali atlikti dirbdamos su nukentėjusiaisiais su negalia. Taip pat, kaip ir pirmesniuose skyriuose, apžvelgiama, kaip teikti paramą ir pagalbą nukentėjusiesiems su negalia.

Prieinamos pagalbos ir informacijos teikimas

Pagalbos nukentėjusiesiems tarnybos gali būti pirmuoju arba vienu iš pirmųjų nukentėjusiojo su negalia kontaktų. Todėl itin svarbu, kad pagalbos tarnybos būtų prieinamos ir galėtų suteikti reikiamą pagalbą. Tikėtina, kad bus įtraukiami ir kiti specialistai bei paslaugų teikėjai, taip pat šeimos nariai, draugai ir kiti su žmonėmis su negalia bendraujantys asmenys.

Bandydami pasinaudoti paramos paslaugomis apskritai ir ypač teisingumo sistemoje, nukentėjusieji su negalia susiduria su įvairiomis kliūtimis. 2020 m. Jungtinių Tautų tarptautiniuose principuose ir gairėse dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą nurodytos šios kliūtys:

- teisinio veiksnumo apribojimai;
- fizinių galimybių patekti į teisingumo įstaigas, pavyzdžiui, teismus ir policijos nuovadas, trūkumas;
- prieinamų transporto priemonių į tokius objektus ir iš jų stoka;
- kliūtys, trukdančios pasinaudoti teisine pagalba ir atstovavimu;
- informacijos prieinamais formatais trūkumas;
- paternalistinis arba neigiamas požiūris, kai abejojama žmonių su negalia gebėjimais dalyvauti visuose teisingumo vykdymo etapuose;
- nepakankamas specialistų, dirbančių teisingumo srityje, parengimas.

[**Daugiau informacijos apie nukentėjusiesiems su negalia kylančias kliūtis pateikta 3 skyriuje**]

Įveikiant šias kliūtis, pagalbos nukentėjusiesiems tarnybos:

- teikia emocinę ir (arba) psichologinę paramą, kuriai būtinas veiksmingas abipusis bendravimas su nukentėjusiaisiais su negalia;
- teikia prieinamą informaciją apie jų teises ir teisingumo sistemą lengvai skaitoma, paprasta kalba, garso, Brailio raštu ir gestų kalba. Jei nėra tinkamo prieinamo formato, pagalbos nukentėjusiesiems tarnybos bendravimui su nukentėjusiaisiais gali pasitelkti socialinius darbuotojus, bendravimo ekspertus, šeimos narius, paslaugas žmonėms su negalia teikiančias organizacijas ir žmonių su negalia atstovus.

[**Daugiau informacijos pateikta 4 skyriuje „Kaip teikti prieinamą informaciją ir veiksmingai bendrauti su nukentėjusiaisiais su negalia**]

Individualaus vertinimo atlikimas

Individualų vertinimą pagalbos nuteistiesiems tarnybos gali atlikti kaip savo proceso dalį, siekdamos nustatyti konkretaus nukentėjusiojo poreikius ir suteikti tinkamą pagalbą. Individualus įvertinimas taip pat gali būti atliekamas vykdant Nusikaltimų aukų teisių direktyvos 22 ir 23 straipsniuose įtvirtintus įpareigojimus atlikti asmeninį įvertinimą siekiant (tačiau tuo neapsiribojant) nustatyti nukentėjusiojo apsaugos poreikius baudžiamosios justicijos procese.

Nukentėjusiajam su negalia individualus įvertinimas iš tiesų reiškia neįkainojamą procesą, kurio metu nustatomos kliūtys ir pagalba bei procesinės priemonės, kurios yra būtinos siekiant užtikrinti galimybę pasinaudoti pagalbos aukoms paslaugomis ir teise į teisingumą. Pagalbos nukentėjusiesiems tarnyboms ir teisingumo institucijoms individualus vertinimas leidžia išsiaiškinti, kokias priemones įdiegti, kad būtų vykdomi teisiniai įsipareigojimai nukentėjusiesiems su negalia.
[**Daugiau informacijos apie individualų įvertinimą, jo svarbą ir atlikimą pateikta 5 skyriuje**]

Indėlis į kompleksinį požiūrį

Kompleksinis požiūris itin svarbus nukentėjusiesiems su negalia, kurių gyvenimo aplinkybės, poreikiai ir kliūtys dažnai būna sudėtingi. Pagalbos nukentėjusiesiems paslaugas ir specializuotas paslaugas jiems gali teikti su nukentėjusiaisiais su negalia dirbanti daugiafunkcinė grupė. Daugiafunkcinę grupę gali inicijuoti ir (arba) koordinuoti pagalbos nukentėjusiesiems tarnyba, tačiau tai lemia baudžiamosios justicijos sistemos specialistų įgaliojimai. Pirminiu kontaktu nukentėjusiajam dalyvaujant teisingumo sistemoje gali būti pagalbos nukentėjusiesiems darbuotojas.

Teisių į tinkamas procesines sąlygas užtikrinimas

Pagalbos nukentėjusiesiems tarnybos gali veikti kaip nukentėjusiųjų su negalia ir teisingumo sistemos specialistų tarpininkas. Svarbiausia užtikrinti, kad būtų tinkamai suprantama, kokios kliūtys kyla kreipiantis į atitinkamas atsakingas institucijas, pritaikant procesines sąlygas ir teikiant asmeninę pagalbą. Šiame procese dalyvauja teisėsaugos institucijos, advokatai, prokurorai, teismų pareigūnai ir teisėjai. Pagalbos nukentėjusiesiems tarnybos taip pat gali glaudžiai bendradarbiauti su teisės specialistais ir pareigūnais patardamos, kaip suteikti reikiamą pagalbą, ir ją peržiūrėdamos, kad ji būtų suteikta laiku ir būtų tinkama atsižvelgiant į baudžiamojo proceso ir bylos nagrinėjimo etapą, konkrečius asmens poreikius ir kliūtis.

Teikiau pagalbą klientei su intelekto negalia, kuri ilgą laiką kentėjo nuo finansinio išnaudojimo, o vėliau net buvo pagrobta ir nukentėjo nuo laisvės atėmimo. Žinojau, kad su ja bus būtina elgtis jautriai, todėl iš anksto informavau policiją. Man buvo pasakyta apie atvejį pranešti apygardai. Iš anksto paprašiau mums paskirti empatišką policijos pareigūną. Policijos pareigūnas buvo tikrai geras: nerodė jokio nepasitikėjimo auka, apklausė ją taip, kad ji nusiramino, darė pertraukas.

Pagalbos nukentėjusiesiems darbuotojas, „Balsai už teisingumą“, „Nusikaltimus patyrę žmones su negalia Čekijoje“ (2022 m.), 39 p.

Toks pagalbinis vaidmuo itin svarbus sudarant nukentėjusiajam su negalia galimybę siekti teisingumo ir padedant atitinkamoms institucijoms vykdyti jų pareigą užtikrinti nukentėjusiųjų su negalia teisę kreiptis į teismą.

[**Daugiau informacijos apie tinkamų procesinių sąlygų sudarymą ir pagalbą priimant sprendimus pateikta 4 skyriuje**]

09 Kiti ištekliai: kur ieškoti paramos ir pagalbos

Informacija apie konkrečias valstybes

- Pagalbos nukentėjusiesiems tarnybos;
- Pagalba tam tikrų nusikaltimų atveju (pvz., nukentėjus nuo smurto dėl lyties, prekybos žmonėmis, neapykantos nusikaltimų);
- Žmonių su negalia teisių ir žmogaus teisių organizacijos;
- Žmonių su negalia organizacijoms gali būti priskiriamos tarpusavio pagalbos arba savarankiško atstovavimo organizacijos / neformalios grupės;
- Specialistai ir ekspertai, pavyzdžiui, socialiniai darbuotojai, psichologai, gydytojai, mokytojai ir bendravimo ekspertai.

„Balsai už teisingumą“

Visą projekto medžiagą, įskaitant konferencijų įrašus, galima rasti: https://validity.ngo/projects-2/voices-for-justice/.

Nacionalinės ataskaitos

Visos nacionalinės ataskaitos pateiktos anglų kalba, valstybine kalba ir lengvai skaitoma anglų kalba:

Bulgarija	Nusikaltimus patyrę žmones su negalia Bulgarijoje https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-Bulgaria_en-220426-1.pdf
Kroatija	Nusikaltimus patyrę žmones su negalia Kroatijoje https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-Croatia-en-220421.pdf
Čekija	Nusikaltimus patyrę žmones su negalia Čekijoje https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-CZ-en-2-220422.pdf
Lietuva	Nusikaltimus patyrę žmones su negalia Lietuvoje https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-litvan-en-2-220426-1.pdf
Rumunija	Nusikaltimus patyrę žmones su negalia Rumunijoje https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-Romania-en-220427.pdf

Slovakija	Nusikaltimus patyrę žmones su negalia Slovakijoje https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-Slovakia-en-220424.pdf
Slovėnija	Nusikaltimus patyrę žmones su negalia Slovėnijoje https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/04/National-finding-report-Slovenia-en-220426-1.pdf

Teisingumo sistemos humanizavimas, 2022 m.

Projekto „Balsai už teisingumą“ tarptautinė ataskaita:

Visa ataskaita	https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/09/International-syntesis-report-EN-new-footnote-220907.pdf
Santrauka	https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/06/Executive-summary-EN-FINAL_print_-220616.pdf
Lengvai skaitoma santrauka	https://validity.ngo/wp-content/uploads/2022/06/ETR-Voices-for-Justice-Executive-Summary.pdf

Projektai

Nukentėjusiesiems su negalia svarbios informacijos ir priemonių parengta keliuose Europos projektuose. Kai kurie iš jų išvardyti toliau:

BeSafe	galimybių pedagogams, ugdantiems sutrikusio intelekto asmenis, sudarymas įtraukti informaciją apie smurtą elektroninėje erdvėje į savo ugdymo programas ir sutrikusio intelekto asmenų įgalinimas išlikti saugiems internete. Ypač aktualus leidinys: Policijai skirtas 2019 m. vadovas, kaip bendrauti su sutrikusio intelekto žmonėmis. http://besafe-project.eu/en/project/
Dignity at Trial	įtariamųjų su intelekto ir psichosocialine negalia procesinių garantijų stiprinimas. https://www.mirovni-institut.si/en/projects/impair-enhancing-procedural-rights-of-persons-with-intellectual-andor-psychiatric-impairments-in-criminal-proceedings-exploring-the-need-for-action/
EStAR	suinteresuotųjų šalių informuotumo ir pagalbos nuo neapykantos nusikaltimų nukentėjusiems asmenims išteklių didinimas. https://www.osce.org/odihr/hate-crime-victim-support

EVVI	nukentėjusiųjų vertinimas, plėtojant gerąją individualaus nukentėjusiųjų vertinimo teisingumo sistemoje praktiką. http://www.justice.gouv.fr/publication/evvi_guide_en.pdf
Just4All	asmenų su negalia galimybės siekti teisingumo užtikrinimas didinant teisės praktikų informuotumą apie asmenų su negalia poreikius ir šia tema vykdant teisės praktikų mokymus. https://www.just4all.eu
OPSIDIANET	užtikrinimas, kad nusikaltimo padarymu kaltinami asmenys su intelekto ir psichosocialine negalia baudžiamojo tyrimo metu naudotųsi savo teisėmis. https://opsidianet.eu
ReJust	siekiant jautresnės į nukentėjusiuosius orientuoto baudžiamosios justicijos sistemos. https://heuni.fi/-/re-just#c873af92
Stay Safe	seksualinio smurto prieš moteris su negalia prevencija ir reagavimas. https://staysafeproject.eu
VICTORiiA	geroji pagalbos nukentėjusiesiems praktika: nukreipimas, informavimas, individualus įvertinimas. https://victim-support.eu/what-we-do/our-projects/previous/prjct-victoriia/

Ne pelno ir žmogaus teisių organizacijos

- Europos negalios forumas (*European Disability Forum*): https://www.edf-feph.org/
- Europos savarankiško gyvenimo forumas (*European Network of Independent Living, ENIL*): http://enil.eu/
- Fair Trials: https://www.fairtrials.org
- Inclusion Europe: https://www.inclusion-europe.eu
- Mental Health Europe: https://www.mhe-sme.org
- Validity Foundation: https://validity.ngo
- Victim Support Europe: https://victim-support.eu

Tarptautinės institucijos

- Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT): https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home

- Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (FRA): https://fra.europa.eu/en
- Tarptautinė teisininkų komisija: https://www.icj.org/
- Jungtinių Tautų vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuras: https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage
- ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras: https://www.osce.org/odihr
- Jungtinių Tautų žmonių su negalia teisių komitetas: https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crpd
- Europos Komisijos nukentėjusiųjų teisių platforma: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/victims-rights-platform_en

Tarptautinės teisės aktai ir gairės

- Europos teisės aktas dėl prieinamumo (ES/2019/882): https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0882
- Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT
- Europos Sąjungos 2021-2030 m. strategija dėl negalios: https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8376&furtherPubs=yes

  Lengvai perskaitoma: https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=23598&langId=en
- Europos Sąjungos direktyva dėl nusikaltimų aukų teisių (Direktyva 2012/29/ES): https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029

  Duomenų suvestinė: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/law/eu_victims_rights_directive_factsheet_february_2017_en.pdf
- Europos Sąjungos strategija dėl nukentėjusiųjų teisių (2020-2025 m.): https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/eu-strategy-victims-rights-2020-2025_en
- Jungtinių Tautų žmonių su negalia teisių konvencija: https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html

  Lengvai suprantama: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/345108/easy-read-un-convention.pdf

PDF:
https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convention_accessible_pdf.pdf

- Jungtinių Tautų tarptautiniai principai ir gairės dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą:
  https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-EN.pdf

  Lengvai suprantama:
  https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-easy-en.pdf

Žodynėlis – ką reiškia sąvokos

Prieinamumas / prieinamas

Suteikiantis galimybę lengvai pasinaudoti arba dalyvauti.[34]

Prieinamumo principu siekiama užtikrinti, kad „žmonės su negalia galėtų gyventi savarankiškai ir visapusiškai dalyvauti visose gyvenimo srityse“. Tai apima prieigą prie fizinės informacijos (fizinį prieinamumą), taip pat prieigą prie informacijos ir ryšių (pažintinį prieinamumą) (Žmonių su negalia teisių konvencijos 9 straipsnis).

Bendravimas

Bendravimas apima kalbų, tekstų, Brailio rašto, taktilinio bendravimo, stambių rašmenų, prieinamų multimedijos priemonių, taip pat rašytinės medžiagos, garsinių priemonių naudojimą, paprastos kalbos vartojimą, skaitovų paslaugas, taip pat patobulintų ir alternatyvių bendravimo būdų, priemonių ir formų naudojimą, įskaitant prieinamas informacijos ir ryšių technologijas (JT Žmonių su negalia teisių konvencijos 2 straipsnis).

Kalba – šnekamoji ir gestų kalba, taip pat kitos ne šnekamosios kalbos formos (JT Žmonių su negalia teisių konvencijos 2 straipsnis).

Negalia

Žmonės su negalia – asmenys, turintys ilgalaikių fizinių, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų, kurie sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis (JT Žmonių su negalia teisių konvencijos 1 straipsnis).

Diskriminacija

Blogesnis elgesys su asmeniu dėl to, kas jis (ji) yra arba dėl kilmės.[35]

Diskriminacija dėl negalios – bet koks išskyrimas, atstūmimas ar apribojimas dėl negalios, kuriais siekiama pabloginti ar paneigti arba dėl kurių pabloginamas ar paneigiamas visų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pripažinimas, įgyvendinimas ar naudojimasis jomis lygiai su kitais asmenimis politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje, pilietinėje ar bet kurioje kitoje srityje. Tai apima visų formų diskriminaciją, įskaitant atsisakymą tinkamai pritaikyti sąlygas (JT Žmonių su negalia teisių konvencijos 2 straipsnis).

---

[34] Lengvai perskaitoma Jungtinių Tautų tarptautinių principų ir gairių dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą versija: Teisingumo žmonėms su negalia užtikrinimas, 6 skyrius: Ką reiškia sąvokos". <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-easy-en.pdf>.

[35] Ten pat.

Lengvai suprantama (lengvai skaitoma)

Lengvai suprantama / lengvai skaitoma – rašytinė informacija, kuri yra prieinama žmonėms su intelekto ir mokymosi sutrikimais.[36]

Europos Sąjungos direktyva dėl nusikaltimų aukų teisių (Direktyva)

Nusikaltimų aukų teisių direktyvoje nustatytos privalomos nukentėjusiųjų teisės ir aiškūs įpareigojimai ES valstybėms narėms užtikrinti, kad visomis šiomis teisėmis būtų galima naudotis praktikoje. Joje įtvirtintos naujos teisės, kuriomis užtikrinama, kad su nukentėjusiaisiais būtų „elgiamasi pagarbiai, jautriai ir profesionaliai, nediskriminuojant jų jokiu pagrindu".[37]

Globa

Globa – pakaitinė sprendimų priėmimo forma, paprastai nustatoma po teismo proceso, kai priimant sprendimus atitinkamą asmenį (vadinamą globotiniu arba galimai neveiksniu asmeniu) pakeičia kitas asmuo (globėjas).[38]

Tarpininkai

Asmenys, kurie, prireikus, dirba su teisingumo sistemos personalu ir žmonėmis su negalia, kad užtikrintų veiksmingą bendravimą teismo proceso metu. Jie padeda žmonėms su negalia suprasti ir atlikti žiniomis pagrįstus pasirinkimus, užtikrindami, kad viskas būtų paaiškinta ir aptarta žmonėms su negalia suprantamu būdu ir kad jiems būtų sudarytos atitinkamos sąlygos ir suteikta tinkama pagalba. Tarpininkai yra neutralūs ir nekalba žmonių su negalia arba teisingumo sistemos vardu, taip pat nevadovauja priimant sprendimus ir nedaro įtakos sprendimams ar jų rezultatams.[39]

Teisingumas

Taisyklės ir įstatymai, kurie užtikrina, kad žmonės elgtųsi sąžiningai ir lygiateisėmis sąlygomis.[40]

---

[36] Just4All Žmonių su negalia teisių žodynėlis <https://78dde82f-f3fc-4414-a854-627948964997.filesusr.com/ugd/e65341_3c2fe2e3929e4809bf1c8b0a851e9b33.docx?dn=Glossary%20on%20Rights%20of%20Persons%20with%20Disab>.

[37] Europos Sąjungos direktyva dėl nusikaltimų aukų teisių (Direktyva 2012/29/ES) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>.

[38] Dinerstein, Robert D. 'Implementing Legal Capacity Under Article 12 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: The Difficult Road From Guardianship to Supported Decision-Making.' Human Rights Brief 19, no. 2 (2012), pp 8-12

<https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1816&context=hrbrief>.

[39] Jungtinių Tautų principai dėl teisės į teisingumą, 9 p.

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-EN.pdf>.

[40] Lengvai perskaitoma Jungtinių Tautų tarptautinių principų ir gairių dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą versija: Teisingumo žmonėms su negalia užtikrinimas, 6 skyrius :Ką reiškia sąvokos.

Teisinis veiksnumas

Gebėjimas būti tiek teisių turėtoju, tiek pagal įstatymą veikiančiu asmeniu.[41]

Teisinis veiksnumas teisių turėtojo aspektu suteikia asmeniui visišką jo teisių apsaugą teisinėje sistemoje. Teisinis veiksnumas pagal įstatymą veikiančio asmens aspektu pripažįsta asmenį kaip atstovą, turintį įgaliojimus sudaryti sandorius ir sukurti, keisti ar užbaigti teisinius santykius.[42]

Medicininis negalios modelis

Istoriškai medicininis negalios modelis yra taikomas plačiausiai. Pagal šį modelį negalia suvokiama kaip sutrikimas arba liga, kuriai būtinas gydymas arba pataisymas. Negalia laikoma nukrypimu nuo normalios sveikatos būklės. Remdamiesi medicininiu modeliu, įstatymų leidėjai ir politikos formuotojai paprastai daugiausia dėmesio skiria žmonėms su negalia skirtoms kompensacijoms ir specialioms paslaugoms.

Procesinių sąlygų sudarymas

Visi būtini atitinkami pakeitimai ir pritaikymai, susiję su teise į teisingumą, kurių reikia konkrečiu atveju, siekiant užtikrinti žmonių su negalia dalyvavimą vienodomis sąlygomis su kitais asmenimis. Tai tiesiogiai susiję su nediskriminavimo principais.[43]

Tinkamų sąlygų pritaikymas

Tinkamas sąlygų pritaikymas – būtini ir tinkami pakeitimai ir pritaikymas, dėl kurių nepatiriama neproporcinga ar nepagrįsta našta ir kurių reikia konkrečiu atveju siekiant užtikrinti žmonėms su negalia galimybę naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis lygiai su kitais asmenimis ar galimybę įgyvendinti šias teises ir laisves (Žmonių su negalia teisių konvencijos 2 straipsnis).

Pakartotinė viktimizacija

Pakartotinė viktimizacija patiriama, kai per tam tikrą laikotarpį, pavyzdžiui, per metus, tas pats arba iš esmės tas pats nukentėjusysis nukenčia nuo tos pačios rūšies nusikaltimo.

Antrinė viktimizacija

Antrinė viktimizacija – viktimizacija, sukeliama ne tiesiogiai dėl nusikalstamos veikos, bet dėl institucijų ir asmenų reakcijos į nukentėjusįjį.[44] Antrinę viktimizaciją gali sukelti, pavyzdžiui, pakartotinis nukentėjusiojo susidūrimas su nusikaltėliu, pakartotinė apklausa dėl tų pačių

---

[41] Lengvai perskaitoma Jungtinių Tautų tarptautinių principų ir gairių dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą versija: Teisingumo žmonėms su negalia užtikrinimas, 6 skyrius: Ką reiškia sąvokos.

[42] JT Žmonių su negalia teisių komitetas, Bendroji pastaba Nr. 1 (2014) dėl lygybės prieš įstatymą, 12p. <https://atlas-of-torture.org/en/entity/6077tnbn376?page=3>.

[43] Jungtinių Tautų principai dėl teisės į teisingumą, 9 p.

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-EN.pdf>.

[44] Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec(2006)8 valstybėms narėms dėl pagalbos nuo nusikaltimų nukentėjusiems asmenims 1.3 p. <https://rm.coe.int/16805afa5c>.

aplinkybių, netinkamos su nukentėjusiaisiais bendraujančių asmenų kalbos vartojimas arba nejautrūs komentarai.[45]

Jungtinių Tautų žmonių su negalia teisių konvencija (JT žmonių su negalia konvencija / Konvencija)

JT žmonių su negalia konvencija – tai 2006 m. priimta tarptautinė žmogaus teisių sutartis. Šios konvencijos tikslas – skatinti, apsaugoti ir užtikrinti visų žmonių su negalia visapusišką ir lygiateisį naudojimąsi visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis, taip pat skatinti pagarbą šių asmenų prigimtiniam orumui.[46]

Jungtinių Tautų tarptautiniai principai ir gairės dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą (Jungtinių Tautų principai dėl teisės į teisingumą)

Tarptautiniai principai ir gairės dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą – tai praktinė priemonė, padedanti valstybėms kurti ir įgyvendinti teisingumo sistemas, kurios žmonėms su negalia užtikrina lygias galimybes kreiptis į teismą pagal tarptautinius žmogaus teisių standartus.

Universalus dizainas

Universalus dizainas – gaminių, aplinkos, programų, prietaisų ir paslaugų, skirtų naudoti žmonėms kuo platesniu mastu, dizainas, kai nėra pritaikymo ar specialios konstrukcijos būtinybės. Universalus dizainas taip pat reiškia pagalbinius įrenginius, skirtus konkrečioms žmonių su negalia grupėms, kai tai yra būtina (JT Žmonių su negalia teisių konvencijos 2 straipsnis).

Nukentėjusysis

Asmuo, kuris nukentėjo arba buvo sužalotas dėl nelaimingo atsitikimo ar nusikaltimo.[47]

ES Direktyvos dėl nusikaltimų aukų teisių 2 straipsnyje įtvirtintas nukentėjusiojo apibrėžimas:

- fizinis asmuo, kuris tiesiogiai dėl nusikalstamos veikos patyrė žalą, įskaitant fizinę, psichinę ar emocinę žalą arba ekonominius nuostolius;
- asmens, kurio mirtis tiesiogiai susijusi su nusikalstama veika, šeimos nariai, kurie patyrė žalą dėl to asmens mirties.[48]

---

[45] Europos lyčių lygybės institutas, Žodynėlis <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1358>.

[46] JT Generalinė Asamblėja, Žmonių su negalia teisių konvencija, 2006 m. gruodžio 13 d., A/RES/61/106, 1 straipsnis (Tikslas) <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>.

[47] Lengvai perskaitoma Jungtinių Tautų tarptautinių principų ir gairių dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą versija: Teisingumo žmonėms su negalia užtikrinimas, 6 skyrius „Ką reiškia sąvokos“.

[48] Europos Sąjungos direktyvos dėl nusikaltimų aukų teisių (2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES) 2 straipsnis „Apibrėžtys“

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=EN>.

"Balsai už teisingumą"

Projekto „Balsai už teisingumą“ centre – nuo nusikaltimų nukentėję žmonės su negalia. Projektu siekta apžvelgti jų teises ir realias patirtis siekiant teisingumo. Tai – ES bendrai finansuojamas 7 šalyse įgyvendintas projektas, kurio metu nacionaliniu lygmeniu buvo vykdomi tyrimai, nustatomos perspektyvios praktikos, kuriamos praktinės priemonės baudžiamosios justicijos specialistams ir nukentėjusiesiems, remiami tarptautiniai nuo nusikaltimų nukentėjusių asmenų su negalia teisių apsaugos standartai. Projekte visų pirma remiamasi Europos Sąjungos direktyvoje dėl nusikaltimų aukų teisių (2012/29/ES) ir Jungtinių Tautų žmonių su negalia teisių konvencijoje (CRPD) nustatytais įsipareigojimais. Projekto partneriai:

- Koordinatorius: **Validity Foundation**
- Bulgarija: **Chance & Support Association**
- Kroatija: **Victim and Witness Support Service (VWSS)**
- Čekija ir Slovakija: **FORUM for Human Rights**
- Lietuva: **VšĮ „Psichikos sveikatos perspektyvo**s“
- Rumunija: **Centre for Legal Resources**
- Slovėnija: **Žmogaus teisių ir aplinkos apsaugos teisinis centras (PIC); Slovėnijos Respublikos socialinės apsaugos institutas (IRRSV); ir Liublijanos Universitetas**

Oficialus projekto pavadinimas: Informacija ir komunikacija – kertiniai principai siekiant teisingumo nuo asmenims su negalia, nukentėjusiems nuo nusikaltimų (878604 — InfoComPWDs).
https://validity.ngo/projects-2/voices-for-justice/

Projekto numeris

JUST-AG-2019 / JUST-JACC-AG-2019 – 878604

Atsakomybės apribojimas

Šios ataskaitos turinys atspindi tik projekto partnerių nuomonę ir yra jų atsakomybė. Europos Komisija neprisiima atsakomybės dėl pateiktos informacijos naudojimo.

Dizainas

Vy Nguyen ir Péter Wagner

Šis projektas iš dalies finansuojamas Europos Sąjungos teisingumo programos (2014-2020 m.) lėšomis.